

KAMU SEÇİMİ TEORİSİ' NDE OYLAMA OLGUSU ANALİZİ

*Dr. Sara ONUR
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Fakültesi*

ÖZET

Demokratik ülkelerde politik hayatın en önemli belirleyicisi, oylama sistemleridir. Oylama olgusu, bireysel tercihlerin ve toplumsal tercihlerin bir sonucudur. Oylama olayı, komplike olması, toplumun tümünün seçimlerini göstermesi ve süreklilik arz etmesinden dolayı bir sistem sorunudur. Daha da önemlisi, oylama sistemlerinin belirlenmesi, ülkenin politik hayatın devamında ve güvenilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın ilk kısmında, seçim ve oylama olgusunun teorik yapısı incelenirken, oylama sürecinde çıkması muhtemel sorunlar araştırılmaktadır. Çalışmanın son kısmında, seçim ve oylama olgusundan çok, oylama olayı ülkemiz ve bir kaç dünya ülkesi açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kamu Seçiminin Teorisi, Kamu Seçimi Teorisi, seçim, bireysel ve toplumsal seçimler, oy çoğunluğu, oylama, oylama sistemleri.

1. GİRİŞ

Temsil oylama sistemini uygulayan demokratik ülkelerde, politik hayatın can damarı olan oylama süreci, özünde bireysel seçimleri, toplumsal seçimleri, oylama olgusunu ve nihai olarak oylama sistemlerini barındırmaktadır.

Bireysel seçimler, toplumdaki bireylerin sahip oldukları yaş, cinsiyet, eğitim, kültür, inanç sistemi ve ait oldukları ekonomik ve sosyal statü gibi özelliklere göre belirlenmektedir. Bireysel seçmen, her bir oylama sürecinde verdiği karardaki, sebatına göre esnek ya da katı olabilmektedir.

Toplumsal seçimler, toplumun tüm bireylerin seçimlerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu arada toplumsal seçim, bir yandan toplumdaki bireylerin ait oldukları sınıf ve gruplara bağlılıklarını göstermek için kitle hareketi biçiminde, diğer yandan da, birbirlerinden habersiz, bireylerin kendileri özgün fikir ve düşüncelerine göre verdikleri bireysel kararlarla gerçekleşmektedir. Gerek bireysel gerekse toplumsal seçimlerin, ülkenin politik hayatında yönetici sıfatıyla görev yapacak kişilerin seçilmesinde kullanılması, oylama olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Oylama olgusu, oy verme ve oy toplama olgularından oluşmaktadır.

Uygulamada ülke kanunlarına göre, oy verme ve oy toplama olayı bazı sınırlamalara sahiptir. Örneğin ülkemizde oy verecek insanlar, yaş (18), vatandaş (T.C.), özgür olmak (tutuklu olmamak) ve ikamet (Türkiye' de) gibi, oy toplayacak (temsilci), yaş (30), vatandaş (T.C.), eğitim (en az ilkökul mezunu olmak), özgür olmak (tutuklu olmamak), askerlik hizmetini yapmış olmak vs. gibi şartları taşımak zorundadır. (Kuzu,1994; 100)

Oylama olgusunun ülke genelinde kurumsallaştırılmasını ifade eden oylama sisteminin ülke yasaları tarafından belirlenmesinde, oylama ile belirli bir süre içinde ülkenin hangi parti (ve/veya partilerce) yönetileceğinin belirlenmesini ifade eden *istikrar* ve farklı görüşlerin demokratik sistemde kendilerini ortaya koymaları yani, mümkün olduğunca çok partilerin mecliste kendi görüşlerini savunabilmelerine hak tanınmasını ifade eden *adalet* ilkeleri, göz önüne alınmaktadır. (Gözübüyük, 2000; 23)

Çalışmanın *amacı*, oylama sürecinin teorik analizi ve oylama sürecinin uygulaması olan oylama sistemlerinin özellikle istikrar ve adalet ilkeleri boyutunda kıyaslamalı analizini incelemektir.

Çalışmanın *içeriği*, nüfusun ve teknolojinin yükselişi ile doğrudan demokrasinin zorlaşması, oylama sistemlerinde değişikliği zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle oylama olgusu ve oylama sistemlerindeki olası sorunlar, oylama sürecinin matematiksel analizi, sosyal refah fonksiyonu, olanaksızlık teoremi ve kollektif eylem teoriyle açıklanmaktadır. İkinci olarak, oylama sistemlerinin Türkiye ve diğer ülkeler bazında kıyaslanması gerçekleştirilmiştir. Üçüncü olarak, çalışmanın konusu içine doğrudan girmediği halde, dolaylı olarak oylama sistemlerinde rol oynayan, özellikle sorunlar araştırılmaktadır. Dördüncü olarak, elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve yazarın kişisel düşüncesi ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın *yöntemi*, ilk kısımda teorik analiz, ikinci kısımda Türkiye' deki ve çeşitli ülkelerdeki geçerli oylama sistemlerinin analizi yapılmaktadır.

Çalışmanın *sınırlılıkları* doğrultusunda, içeriğin yoğunluğundan dolayı, sayfa sayısının optimumu aşma riskinden kaçınmak için, ikincil nitelikteki kavramların tanımlanmasından fedakarlık edilmiştir. Okuyucunun çalışmada geçen bu türlü (ve/veya yabancı kaldığı) kavramlar için, temel bir ekonomik terimler sözlüğünü yanında bulundurması salık verilmiştir.

Ayrıca, çalışmanın bir makale boyutlarını aşma riskinden dolayı, milletvekili genel seçimlerinin dışında kalan, Cumhuriyet Senatosu Üyeliği, Mahalli İdareler Seçimleri ve Milletvekili Ara Seçimleri dikkate alınmamıştır. Çünkü, milletvekili genel seçimleri iktidarı belirleyici bir özelliğe sahiptir. Yine çalışmanın sınırlanması gereği doğrultusunda milletvekili genel seçimleriyle ilgili yasalar dikkate alınmamaktadır.

Çalışmanın *tartışmaları*, oylama sistemlerinin demokrasi ve politik istikrara- dengeye katkısının olup- olmadığı, oylama sistemlerinin demokrasi adına demokratik uygulamalara neden olup- olmadığı, uygulanan oylama sistemlerinin, amaç olarak alınan adalet ve istikrar prensibine uyup- uymadığı, oylama sisteminin işlevsel ve başarılı olup- olmadığı ve oylama sistemlerinin "çoğunluk yönetimi" mi, "azınlık yönetimi" mi olduğu konula-

rını içermektedir.

Çalışmanın olası *bulguları*, oylama sistemleri analizi ile elde edilen bulguların özeti doğrultusunda, doğan sorunların çözümüne yönelik açıklamalara yer vermektedir.

Teoride oylama süreci ilk önce, 18. ve 19. yy.' larda J.C .Borda ve M.J. Condorcet tarafından sistematikleştirilmiştir. (Aktan, 1994; 131-132)

1940' lı yıllara gelindiğinde, Kamu Tercihinin Ekolü (Theory of Public Choice) bireysel- toplumsal seçimleri oylama olgusu- olayı, oylama sürecinin refah üzerindeki etkisinin ve paradokslarına ilişkin çalışmalar olgunluğa erişmektedir. (Rowley, Schneider and Tollison, 1993; 1)

Fakat daha sonra, 1980' lerden sonra gelişen dünya koşullarına uygun olarak bu sistematığe ve olgunluğa oyun teorisinin politik sisteme uygulandığı kolektif eylem teorisi eklenmiştir. Ayrıca, 1980' lerden sonra, Kamu Tercihinin Ekolü (Theory of Public Choice), Kamu Tercihi Ekolüne (Public Choice Theory) dahil edilerek, alt bilim dalı olan Pozitif Kamu Tercihi (Positive Public Choice Theory) bünyesinde incelenmeye başlanmıştır. (Mueller, 1993; 496)

2. OYLAMA SÜRECİNİN ANALİZİ

Kamu Tercihinin Teorisi' nin (Pozitif Kamu Tercihi Teorisi) ilk inceleme konusu, oylama mekanizmasıdır. Basitçe, bireysel seçimlerin toplanmasından oluşan ve sosyal seçim süreci olarak ifade edilen oylama mekanizması, oylama süreci ve oylama yöntemleri olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Oylama süreci, bireysel tercihlerin seçimlerini oylarıyla açıkladığı ve bu bireysel seçimlerin belli bir oylama yöntemiyle kolektif seçimlere dönüşmesi olarak, iki aşamalıdır. (Alp, 1998; 499, 501)

Oylama yöntemleri, seçimlerin sıralamasında kullanılan yöntemleri ifade etmekte olup, teorik açıdan¹ oy birliği ve oy çoğunluğu olarak iki kısma ayrılmaktadır. Temel olarak, oybirliği hiç bir oy sahibinin red oyu vermediği durumu ve oy çoğunluğu da belirli kurallara göre belirli bir çoğunluk barajını aşmasını ifade etmektedir. Oy çoğunluğu kuralına göre, en çok oyu alan alternatif seçimi kazanmaktadır.

2.1. OYLAMA SÜRECİNİN MATEMATİKSEL ANALİZİ

Oylama Mekanizmasının Matematiksel Analizi, politika bilimi ve ekonomi bilimi çerçevesinde, oy çoğunluğunda olası sorunların varlığı, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle ilk kez, 18. ve 19. yy.' larda J.C.Borda ve M.J. Condorcet tarafından ortaya konmaktadır. (Aktan, 1994; 131-132)

1770' de Jean-Charles de Borda, oy pusulalarından duyulan çoğunluk sesinin seçmenlerin isteklerini yansıttığı gibi genel kabul görmüş görüşe itiraz etmektedir. Borda' ya göre, üç adayın var olduğu bir seçimde, oy çoğunluğu ile diğer ikisine tercih edilen üçüncü adayın seçimi kazanması, oy çoğunluğu

¹ Pratik açıdan oylama yöntemleri, çalışmanın ikinci kısmındaki oylama sistemlerinde incelenmektedir.

doğrultusunda, oyları bölebilmektedir. Bu doğrultuda, Borda' nın argümanları, seçmenin doğru olarak sıralanan seçimini ifade eden, her bir seçmenin içtenlikle oy verdiği ve çoğunluk oyunun en fazla tercih edilen aday için gerçekleşmesine dayanmaktadır. (Forsythe, Rietz ve diğ., 1996; 355)

Borda' ya göre, oy çoğunluğu kuralı doğrultusundaki bir seçimde, içten oy veren seçmenlerin varlığı ve çoğunluk oylarının bölünmesi sonucu, azınlık adayı seçimi kazanmaktadır. Nitekim, tarih Borda' nın bu kuralını doğrulamaktadır; 1970 B.D. senato üyeliği için yapılan seçimlerinde Demokrat ve Liberal Cumhuriyetçi adaylarının Liberal oyları bölmesi sonucu, Muhafazakarların adayı oyların % 41' ini alarak, seçimi kazanmıştır. (R. Forsythe, Rietz ve diğ., 1996; 356)

Borda' nın görüşünün sosyal faydayı maksimize etmeye yönelik olması ve azınlığın oylamayı kazanmasının, bazı akademisyenlerce politik patolojilere (hastalıklara) yol açacağına dair görüşünü, Borda "Benim düşüncem, dürüst insanlara göredir" diyerek savunmuştur. (Felsenthal, Machover, 1992; 250)

Borda' nın bu yöndeki görüşüne başka bir bakış açısında, herhangi bir alternatif oylama sistemine göre, mümkün olduğunca çok sayıda seçmeni mutlu edecek bir sonucu kollayan oy çoğunluğu prensibinin bir örneği, Condorcet Jüri Teoremi ortaya çıkmaktadır. (Felsenthal, Machover, 1992; 251)

Modern Sosyal Seçim Teorisinin kurucusu sayılan, Marie Jean Antoine Nicolas Caritat Marquis de Condorcet (McLean, Hewitt, 1994; iv.), 1785' de demokratik toplumlarda politik rasyonelliğin temel unsuru olan çoğunluk kuralı ile seçim özelliğini içeren ekonomik rasyonellik, arasında zıtlık olabileceğini ortaya koymaktadır. (Parasız, 1999; 101)

Condorcet Jüri Teoremi' nde temel amaç, oy çoğunluğu kuralının oylamadaki tek doğru yol olduğunu ispat etmeye yönelmektedir. (Young, 1995; 51)

Condorcet Jüri Teoreminin iki temel mantığı vardır. İlkinde, üç bireyin ve üç olası seçenek varsayılmaktadır. 1. birey A' yı B' ye, B' yi C' ye ve A' yı C' ye, 2. birey B' yi C' ye, C' yi A' ya ve B' yi A' ya, 3. birey C' yi A' ya, A' yı B' ye ve C' yi B' ye tercih etmektedir. Çoğunluk A' yı B' ye, B' yi C' ye tercih etmektedir ama, A' yı C' ye tercih etmemektedir. (Parasız, 1999; 101)

Bir başka deyişle, A' nın B' ye tercih edilmesinde A seçeneği, "Condorcet Kazananı" iken B seçeneği, "Condorcet Kaybedeni" dir. Fakat, A, B ve C seçeneklerinde oy çoğunluğunu alan tek bir tek seçenek sözü konusu değildir. Bu durumla da Condorcet, rasyonellik ve oy çoğunluğu kuralı arasındaki zıtlığı ve oy vermenin "Tek Tepesizliği" ni (oy verenlerin çoğunun tek bir adaya oy verememesi) açıklamaktadır. (McLean, 1996; 370)

Condorcet Jüri Teoreminin başka bir örnek seçimle Tablo 1.' de gösterilmektedir. Tablo 1. incelendiğinde, B' nin A' ya karşı 25' e 35 oyla, C' ye karşı 23' a 37 oyla, Condorcet Kazananı olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Condorcet Jüri Teoremi

Seçmen Sayısı (Toplam 60 Birey)				
	23	19	16	2
Seçmenin 1.ci Tercih	A	B	C	C
Seçmenin 2.ci Tercih	C	C	B	A
Seçmenin 3.cü Tercih	B	A	A	B

Kaynak: Van K. Brooah, "Public Choice: An Introductory Survey", Current Issues in Public Sector Economics Ed. Peter M. Jackson, Mac Millan, London, 1993, sh. 140

Condorcet Teoremi' nin ikinci temel mantığında, tüm adaylardan yalnız birinin tercih edilmesinin sözkonusu olması ve çift kıyaslamalarda tüm diğerlerine tercih edilen Condorcet Kazananı' dır. Ya da en az kaybı olan aday, kazanandır. Fakat hangi mantık geçerli olsa da, Condorcet' e göre, sosyal faydayı maksimize etmekte seçmen için her sistem başarısız kalması söz konusudur. (Merrill, Tideman, 1991; 65)

Gerek Condorcet Jüri Teoremi, gerekse Borda Kuralı çerçevesinde ortaya çıkan seçim açmazı oy verenlerin oy verme davranışında geçerli olan içtenlikle oy vermeye dayanmaktadır. İçtenlikle Oy Verme, oy sahiplerinin bireysel olarak, olası iki seçenektan hangisinin "en iyisi" olduğunu bilmeden / bilemeden, oy kullanmasından kaynaklanmaktadır. (Smith, Bank, 1996; 32-44)

Bu noktada bireylerin rasyonelliğinden söz edilememesi, Condorcet' in ile Borda' nın oy verenlerin içten oy verme davranışlarının zararsız olduğu biçimindeki varsayımına karşıt bir görüş olarak, Stratejik Oy Verme ortaya çıkmaktadır. (Smith, Bank, 1996; 34)

Bir başka deyişle, oy verenlerin içten oy verme davranışlarının zararsız olmadığı varsayımı, oy birliğine ulaşmaya yönelik bir çabanın güdüsüyle (Greenaway, Bleaney, 1996; 68-69), kendi lehlerindeki görüşe daha iyi bir şans vermek için süreci hile ile yönetmeleri veya kendi önceliklerini yanlış sunan insanların davranışları sonucu ortaya çıkan "Stratejik Oy Verme" davranışıyla etkisiz hale getirilmektedir. (McLean, 1996; 370)

Bu aşamada, seçilmişlerin kendi aralarındaki seçimler sonucu ortaya çıkan Resmi Oy Verme Davranışı da söz konusudur. Resmi Oy Verme Davranışının diğer oy verme tarzlarıyla bağlantısı, seçmenlerin içtenlikle oy vermemesi (stratejik oy verme söz konusu) ve azınlık adayının açık bir zaferi ummaması (Borda Kuralı doğrultusunda) olarak iki tip dengeye sahip olmasından, kaynaklanmaktadır. Bu ayırımla, üç temel oy verme davranışının (içten, stratejik ve resmi oy verme) denge noktaları da değişim göstermektedir. Gerek oy verme tarzlarının niteliği, gerekse oy verme davranışı sonrasında ortaya çıkan dengenin varlığı ve değişimi, seçim mekanizmasının matematiksel analizinde temel rolü oynayan, ayırıcı ve önemli bir noktadır. (Forsythe, Rietz ve diğ., 1996; 357)

D.Black (1948) ile de, oylama sistemiyle sosyal seçimlerin nasıl oluştuğu konusu gündeme gelmektedir. Üyelerinin farklı düşüncelere sahip olduğu bir kurulda, kararların nasıl alınacağını incelemektedir. D.Black, oy çoğunluğunun varlığına karşıdır; ona göre, çeşitli alternatifler arasında tek tek

yapılan oylamada tek bir alternatifin diğer alternatifleri elimine edecek şekilde bir çoğunluk sağlaması olanaksızdır. (Savaş, 1997; 1011,1012)

D.Black çoğunluk oyunun belirlenebilmesi için gerekli koşulun, Condorcetin aksine, bireysel seçimlerin Tek Tepeli olması yani her seçmen için alternatiflerden sadece bir tanesinin en çok tercih ediliyor olması olduğunu belirtmiş ve bu durumda oy dağılımında orta yerde bulunan bireyin, ortanca seçmenin çoğunluğu temsil edeceğini açıklamaktadır. Bu durumda, çoğunluk kuralı, belli bir seçimin belirlenmesini sağlarsa da, bu seçim, oy dağılımında ortada yer alan seçmenlerin (ortanca seçmen) seçimini yansıtacak, uçlarda kalan seçmenlerin seçimi dikkate alınmamış olacaktır. (Savaş, 1997; 1011,1012)

D.Black' e göre, 3 seçmenin ve 3 konunun olduğu bir seçimde, 1. seçmen X' i Y' ye, Y' yi Z' ye, X' i Z' ye, 2. seçmen X' i Y' ye, Z' yi X' e, Z' yi X' e, 3. seçmen de Y' yi X' e, Z' yi X' e ve Z' yi X' e tercih etmektedir. Bu durum Tablo 2.' de gösterilmektedir. Tablo 2.' den de görüldüğü gibi, oy çoğunluğu kuralı dikkate alındığında Condorcet Kazananının olmadığı görülmektedir.

Tablo 2. D.Black' in Tek Tepesizlik Görüşü

Seçim Yapılan Konular			
	X ile Y	Y ile Z	Z ile X
1.° ci Seçmen	>	>	<
2.° ci Seçmen	>	<	>
3.° cü Seçmen	<	>	>
Topluluğun Tamamı	>	>	>

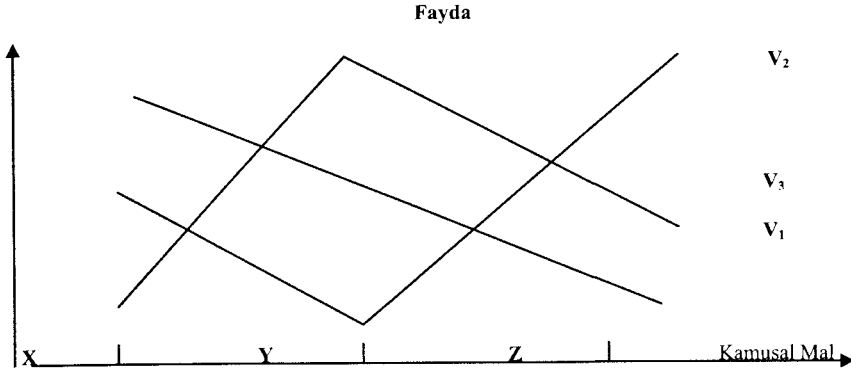
Kaynak: Dennis C.Mueller, "Public Choice Theory", A Guide To Modern Economics, Ed.David Greenaway, Michael Bleaney and Ian Stewart Routledge, NewYork, 1996, sh. 71. (> işareti tercih edilmeyi ve < işareti tercih edilmemeyi göstermektedir.)

D.Black' in ortanca seçmen teoremi, oy çoğunluğunun olmadığı bir noktada tercih önceliklerine göre önde olanı kazanan ve ortanca seçmen olarak açıklamaktadır. D.Black' e göre, ortanca seçmen örneğin, kamu mallarının miktarından elde edilecek fayda konusunda belirlenebilmektedir. Bu durum Grafik 1 ve 2.' de gösterilmektedir.

Grafik 1., Tablo 2.' nin grafikte gösteriminden oluşmaktadır. Seçmen tercihlerinde, oy çoğunluğuna dayalı bir çoğunluk elde edilemediği için ve oy çoğunluğunun sağlanamadığını gösteren bir döngü meydana gelmektedir. Döngünün bitmesi, 1 ve 2. seçmenin tercihi doğrultusunda, Y kamu malında dengenin sağlanmasıyla ve oy çoğunluğunun sağlanması tercihlerdeki önceliklerin sıralanmasıyla sona ermektedir. Özellikle, tercihlerin sıralanması, X kamu malının 1. seçmenin 1. ve 3. tercihi, 2. seçmenin 1. tercihi olması, Y kamu malının 1. seçmenin 2. tercihi, 3. seçmenin 1. ve 2. tercihi olması, Z kamu malının 2. seçmenin 2. ve 3. tercihi, 3. seçmenin 3. tercihi olmasıyla görülebilmektedir. Buna göre, 1. tercihlerde 1. ve 2. seçmenden 2 tane birincilik alan X ile 2. ve 3. seçmenden 2 tane birincilik

alan Y yenişememelerine rağmen, 2. tercihlerde X' in hiç bir seçmenden oy alamamasına karşın, 1. ve 3. seçmenden ikincilik alan Y kamu malı, ortanca seçmen tarafından seçilerek, Tek Tepeli Tercih olarak belirlenmektedir.

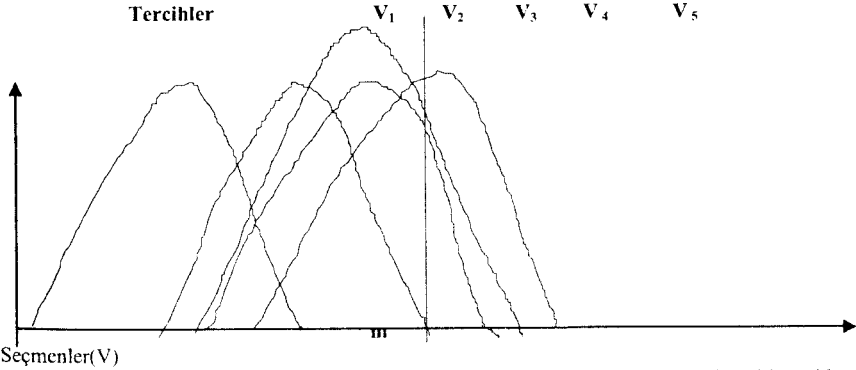
Grafik 1. Seçmen Tercihlerinde Döngü

Kaynak: Van K. Brooah, "Public Choice: An Introductory Survey", Current Issues in Public Sector Economics, Ed. Peter M. Jackson, Mac Millan, London, 1993, sh. 141.

Grafik 2.'den de görüldüğü gibi, V_1 ' den V_5 ' e kadar tek tepeli tercihe sahip 5 seçmen vardır. V_3 daha fazla tercih edilen pozisyon olarak ortanca seçmenin tercihini oluşturmaktadır. Çünkü, V_3 ' ün 1, 2 ve 3.' cü seçmen tarafından desteklemesi ve V_5 ' in yalnızca 4 ve 5 seçmen tarafından desteklemesinden dolayı, V_3 diğer tercihleri ikili kıyaslamada (3' e 2 olarak) yenmektedir.

Grafik 2. Ortanca Seçmen Teoremi

Kaynak: Dennis C. Mueller, "Public Choice Theory", A Guide To Modern Economics, Ed. David Greenaway, Michael Bleaney and Ian Stewart, Routledge, New York, 1996. sh. 72.

2.2. SOSYAL REFAH FONKSİYONU

Genel Refah Teorisi, üretimde ve mübalede, etkinlik ve verimlilikle optimaliteye nasıl ulaşılabileceğini açıklamaktadır. (McLean, 1996; 369)

Refah Teorisinin sosyalleşmesi ilk kez, 1938' de Abraham Bergson tarafından gerçekleştirilmiş ve 1947' de Paul Samuelson tarafından da geliştirilmiştir. (Savaş, 1997; 1011)

A.Bergson' un araştırma sorunu, olasılıklı seçenekler arasından bireysel seçimlerin sıralamasına dayanılarak, sosyal açıdan bir sıralama yapmak ve bununla sosyal refaha ulaşmanın olanaklı olup-olmadığı, eğer bu olası ise bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. (Alp, 1998; 505)

Bir başka deyişle, A.Bergson, bireysel seçimler yerine sosyal seçimlerinin sıraya konmasıyla sosyal refah fonksiyonunu oluşturmaktadır. Bu fonksiyonun amacı, bir sosyal optimum için gerekli koşulları değerlendirmeye yarayacak etik normlarını analize, sistemli olarak katmaktadır. (Savaş, 1997; 1011,1012)

Gerek A.Bergson' un, gerekse P.Samuelson' un araştırdıkları konu, oy verme sürecinde etkinlik, kazananların kazandıklarının, kaybedenlerin kaybettiklerinin fayda-maliyet analizinde kıyaslanamamasıdır. (Tresch, 1994; 266)

Yapılabilmesi mümkün olan kıyaslama, ancak sosyal refah boyutunda incelenmektedir. Bir başka deyişle, bu kıyaslama oylama mekanizmasının sosyal refah, oy birliği ve oy çoğunluğunun, Pareto anlamda ekonomik etkinliği sağlayıp-sağlamadığı konusunda gerçekleştirilebilmektedir. Öncelikle, Pareto anlamda ekonomik etkinlik, kaynakların ve çıktıların yeniden tahsisinde bir kimsenin refahını azaltmaksızın, diğer kimsenin refahının artışı demektir. (Parasız, 1999; 470)

Pareto ekonomik etkinliğin etkinliğin seçimler ve önceliklere uygulanmasında, bir kimsenin hayır'a oy vermesi, o kişinin kaybını açıklamaktadır (Condorcet Kaybedeni). Bu yüzden, oy çoğunluğuyla alınan

kararlarda kayıp, oy birliği ile alınan kararlarda kazanç söz konusudur. (Tresch, 1994; 266)

Oybirliğinin en önemli özelliği, Pareto Optimumu denilen bir değer yargısına ulaştırmasıdır. Pareto Optimumu, sosyal seçimlerin sıralanmasında en azından bir kişinin refahını menfi yönde etkilediğinde gerçekleşmemektedir. Oy birliği sağlandığında, Pareto Optimumu da gerçekleşmiş olmaktadır. Oy birliğinin gerçekleşmeme nedenleri, seçmen sayısının çokluğu, tüm seçmenleri memnun edecek bir programın hazırlanmasının zaman alması ve maliyetli olmasıdır. Oy birliğinin dezavantajı da, oyunun kıymetini (tek bir veri oyu bile oy birliği kuralını bozacağı için) bilen seçmen kendi oyu için pazarlık etme olanağına sahip olmasıdır. (Alp, 1998; 506)

Nihai olarak, sosyal refah fonksiyonu, bireysel seçimlerin sayılarak, sıraya konulacağını ve bu sayılabilen bireysel seçimlerin toplanarak, sosyal seçim sıralaması yapmanın olası olduğunu kabul etmektedir. Sosyal refah fonksiyonun Kamu Seçimi Teorisine katkısı, politika biliminin konusu olan, demokraside seçimin analizini sosyoloji bilimi çerçevesinde, yapmaya yardımcı olmasıdır. (Savaş, 1997; 1011)

2.3. OLANAKSIZLIK TEOREMİ (SEÇİM PARADOKSU)

Kenneth J.Arrow' un (1951) olanaksızlık teoremi, D.Black' in ortanca seçmen teoreminin önemini ortaya çıkarmıştır. (McLean, 1996; 370)

Oy verme sürecindeki etkinliğin açıklanmasında çeşitli teoremlerden biri olan Olanaksızlık Teoreminde, K.J.Arrow oy çoğunluğunun, sosyal önceliklerinin uygun bir setini ortaya koyduğu ve insanların bu öncelikleri gerçekleştirme zorunluluğunu kabul etmedikleri zamanı göstermektedir. (Tresch, 1994; 266)

K.J.Arrow' un Teoremi en basit anlatımıyla, 100 \$' ın 3 birey arasında tahsisinde A, B ve C gibi 3 olası seçenek varsayıldığı bir durumda, 1. birey A' yı, 2. birey B' yi ve 3. birey C' yi seçmektedir. Bu durumda, seçimlerde bir uygunluk görülmemektedir. Bu durumda, K.J.Arrow, oy birliğinden çok, oy çokluğunun dahi oluşmasında ortaya çıkabilecek, seçim uygunsuzluğunu göstermektedir. (Tresch, 1994; 266)

K.J. Arrow' a göre, her durumda bireysel seçimlerden bir sosyal seçim sıralamasına ulaşmaya olanak verecek ve etik olarak kabul edilebilir bir sosyal seçim sıralaması için bazı koşulların gerçekleşmesi zorunludur. CUPID kısaltmasıyla açıklanan, kolektif rasyonellik (Collectivity), evrensel saha (Universal), pareto prensibi (Pareto optimum), göreceli alternatiflerin bağımsızlığı (Independency of relative alternatives²) ve antidiktatörlük (anti-Dictatorship) şartlarının gerçekleşmemesi K.J.Arrow' un Olanaksızlık Teoremini ifade etmektedir: (Arrow, 1951; 99)

(1) Kolektif Rasyonellik; Bireysel ve sosyal sıralamalar, pozitif olarak birleşmiş olmalıdır; yani, bir seçeneğin bireysel göreceli değerlendirmesi yükseldiğinde, sosyal sıralama aynı kalmalı ya da yükselmelidir. (Arrow, 1951; 99)

Bu koşula de geçişlilik denir ve seçenekler arasında tutarlılığın olmasını, eğer X, Y' ye, Y de Z' ye seçim ediliyorsa, X, Z' ye seçim edilmesini ifade etmektedir. (Savaş, 1997; 1011)

(2) Evrensel Saha; Tüm seçeneklerin genişliklerine göre bireysel sıralamaların farklı düzenlemelerine açık evrensel bir saha (Arrow, 1951; 99) yani, sınırsız bir seçim alanı var olmalıdır; yani, bireyin bütün seçimleri ve bu seçimlere yönelik seçenekler dikkate alınmalıdır. (Savaş, 1997; 1012)

Seçenekler en az 3 tane olmalı ve tüm seçenekler seçmenlerin seçimlerine herhangi bir sırayla, 2'şer 2' şer sunulabilmelidir. K.J.Arrow' un bu şartına, tamlik denir ve ortaya çıkan toplumun seçimlerinin, bireysel seçimlerde olduğu gibi evrensel olmasını ifade etmektedir. (Alp, 1998; 513)

(3) Pareto Optimumu: Bireysel seçimlerden sosyal seçimlere ulaşıırken, bir bireyin refahı azaltılmadan, diğer bireyin refahının artırılması yönünde bir oy çoğunluğu zorunludur. Aksi takdirde, etik olarak yapılan seçimin uygunluğu sözkonusu olmamaktadır. Bir başka deyişle, seçimlerde bulunan bireylerin seçimler arasındaki ilişkiyi gösteren farksızlık haritasındaki, bireysel farksızlık eğrileri değişmemelidir. Değişkenliği, Pareto Optimumuna ulaşamadığını göstermektedir ki, bu durumda Condorcet' in

² Göreceli Olmayan Alternatiflerin Bağımsızlığı Aksiyomunu ilk kez, 1788' de Condorcet kullanmıştır. Bknz. Trans. and Eds. Ian McLean and Fiona Hewitt, **Condorcet, Foundation of Social Choice and Political Theory**, Aldershot, Hants: Edward Elgar Publishing Limited, 1994, sh. 35.

bahsettiği kazanan ve kaybeden ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir durumda da, sosyal seçimlerin toplanmasının bireylerin refah fonksiyonuna olumsuz bir katkısından söz edilebilmektedir. (Savaş, 1997; 1012)

(4) Göreceli Alternatiflerin Bağımsızlığı; Seçeneklerin bir grubundan elde edilen seçim, grubun dışındaki seçeneklerin istenmemesine bağlı olmamalıdır. (Arrow, 1951; 99)

Bu koşula duyarlılık da (Alp, 1998; 513) (veya yansıtıcılık) denir ve bazı seçeneklerin ilgisiz hale gelmesi nedeniyle seçim dışı bırakıldığı bir durumda, geride kalan alternatiflerin sosyal seçim sırası değişmemesini ifade etmektedir. (Savaş, 1997; 1012)

(5) Anti diktatörlük; Sosyal seçim sıralaması toplumun diğer üyelerinin seçimlerinden bağımsız olarak tek bir bireyin seçimlerine dayanmamalıdır; yani, diktatörlük olmamalıdır. (Savaş, 1997; 1012)

Bir başka deyişle, toplumun seçimleri bireylerinkinden bağımsız olmalıdır. Toplumun sıralaması seçmenlerin sıralamasına dayanmalı, hiç bir sıralama veri olarak dışardan zorla empoze ettirilmemelidir. Buna yurttaş egemenliğinin geçerli olması denir ve toplumun seçimi tek bir kişi tarafından belirlenmemesini, bir diktatör kendi seçimlerini zorla uygulamaya koymasını ifade etmektedir. (Alp, 1998; 514)

K.J.Arrow, diktatörlüğü Eski Batı' da silahla sağlanan demokrasisinde sahip olunan değer yargısına benzeterek, seçimlerin, seçeneklerin ve değer yargılarının bölgesel olmaması gerekliliğine de dikkat çekmektedir. (Arrow, 1951; 103)

Bu aşamada, K.J.Arrow' un olanaksızlık teoreminde en önemli noktalardan biri, sözüedilen 5 şartının temel olarak seçmenin tek tepesizliğe yönelik farklı seçeneklere sahip olan bir seçimle karşı karşıya kalmasıdır. Bu durumda, seçmen, seçim haritasındaki farksızlık eğrileri üzerinde tek geçişliliğinin olmamasıyla ve ikamenin marjinal oranlarının seçim alanındaki tüm noktalarda sıralamaların aynı olmasıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda doğal olarak tüm seçmenlerin değil oy birliği ile sosyal seçime ulaşması, değil refah fonksiyonu açısından, politik sistemin bir gereği olan oy çoğunluğunu bile sağlamaması söz konusu olmaktadır. (Gans, Smart, 1996; 219-220)

K.J.Arrow, Olanaksızlık Teoreminde (Seçim Paradoksu olarak da isimlendirilen (Savaş, 1997; 1012)) oy çokluğuna dayanan bir seçim sistemini eleştirmekten öte, bireysel seçimleri toplayarak, etiğe uygun sosyal seçimlere ulaşmanın olası olamayacağını göstermektedir. (Alp, 1998; 514)

K.J.Arrow' un Olanaksızlık Teoremi Tablo 3.' de görülmektedir. Tablo 3. incelendiğinde, A, B'yi 27' ye 33 oyla, B, C'yi 18' ye 42 oyla ve C, A'yi 25' ye 35 oyla yendiği yerde oy verme paradoksu (yani döngüsel oy verme), yani kazananın varolmadığı durum ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Arrow Olanaksızlık Teoremi

Seçmen Sayısı (Toplam 60 Birey)					
	23	17	2	10	8
Seçmenin 1.' ci Tercih	A	B	B	C	C
Seçmenin 2.' ci Tercih	B	C	A	A	B
Seçmenin 3.' ci Tercih	C	A	C	B	A

Kaynak: Van K. Brooah, "Public Choice: An Introductory Survey", Current Issues in Public Sector Economics, Ed. Peter M. Jackson Mac Millan, London, 1993, sh. 140

Arrow' un Olanaksızlık Teoremi, zorla kabul ettirilen veya diktatör olan bir seçim yapmaksızın bir oylama düzenini kurmanın olanaksız olduğunu, kolektif tercihe bireysel tercihlerin dönüştürülmesinde normalçoğunluk oylama süreçlerinin nasıl başarısız olduğunu göstermektedir. (Rossi, 1998; 1748)

Kamu Tercihinin Teorisi' nde de adı geçen, A.Bergson, D.Black ve K.J.Arrow' un Politika Biliminin Ekonomik Teorisine katkısı, bireysel tercihlerden sosyal tercihleri elde etmenin olası olup-olmadığını araştırmalarıyla, politika biliminde absolutist (mutlakçılık) açısından önem taşımaktadır. (Savaş, 1997; 1009)

Bir başka deyişle, A.Bergson, D.Black ve K.J.Arrow' un çalışmaları politika biliminde, ikincil tercihlerin dikkate alındığı rölatif yöntemi kullanmamaktadır. Böylece, bunların çalışmaları pratiğe daha uygulanabilir bir tarzdadır. Ayrıca, oy çoğunluğunun içinde de, bir çoğunluğun varlığını (ortanca seçmen) keşfetmeleri de, gerek ekonomi gerekse politika bilimine yaptıkları en önemli katkılardır. (Özellikle, D.Black' in bu konudaki görüşleri, politika biliminde ekonomi bilimine doğru bir çizgi olarak çığır açmıştır.) (McLean, 1996; 370)

2.4. KOLLEKTİF EYLEM TEORİSİ

1980' lerden sonra Kamu Tercih Teorisi' nin bünyesi Kollektif Eylem Teorisi ile genişletilmiştir. Kollektif Eylem Teorisi' nin mantığı Oyun Teorisi üzerine kurulmuştur.

Basitçe Oyun Teorisi, çatışma ve işbirliği gibi etkileşimlerin olduğu durumlardaki bilinçli karar vermeyi araştıran matematiksel bir yöntemdir. Benzer sorun, amaç ve hedeflere sahip en az iki oyuncunun olduğu bir durumda, sınırlı bir denetimle, oyuncuların kendi isteklerini değil, başkalarının istek ve yeteneklerini göz önüne alarak ve rasyonel davrandıkları, amaçların ve kaynakların belli olduğu varsayımlarına sahiptir. Oyun teorisinin mantığı bu noktada, oyuncuların stratejilerini belirlemeleri, olası (kazanç/ kayıp) sonuçların dikkate alınarak, nasıl davranılacağına ilişkin bir plan olarak ortaya çıkmaktadır. (Kalaycıoğlu, 1984; 116)

Oyun Teorisinde önemli bir konu, akademisyenlerce "hastalık" olarak isimlendirilen (aynı isim politika biliminde de kullanılmaktadır.), oyuncular arası çatışmanın, karşılıklı saygı sınırlarının dışına çıkması, tehdit ve saldırıya dönüşmesi durumudur. Tehdit veya saldırı, oyuncuların tümüne birden zarar veren bir eylemdir. Ussallık bu noktada devreye girerek, oyuncuların insani, kültürel ve medeni sınırlar içinde uzlaşmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde, demokrasi kuralları ihlal edilmektedir. Dahası çatışmanın tehdit veya saldırı boyutlarına gelmesi, oyunculara vereceği maliyeti yükselteceği için, ortak bir uzlaşma zemininin aranması doğrultusundaki çabalar da artmaktadır. (Kalaycıoğlu, 1984; 133-138)

Oyun Teorisi' nin Kamu Seçimi Teorisi' ne uygulanma mekanizmasında oyuncular arasındaki etkileşimin analizi, her oyuncunun Dr.

stratejik olarak, diğer oyuncular üzerindeki olası etkileri hesaba alan ve daha sonra aynı yönde davranan olguyu, ele almak için eylemin yönüne karar vermek anlamında davrandığını ifade etmektedir. (Montet, 1996; 201)

Kamu Seçimi Teorisi, Oyun Teorisi' ni bünyesinde, ekonomi bilimi, politika bilimi ve hukuk bilimi' nden yardım alarak incelemektedir.

Kamu Seçiminin Oyun Teorisi' ni Ekonomi Bilimiyle açıklanması 1838' de Cornot, 1928' de Von Neuman, 1944' de Neuman - Morgenstren ve 1951' de Nash' ın çalışmalarında ortaya konuşmaya çalışılmıştır. Bunların çalışmalarında endüstriyel organizasyonlar, uluslararası ticaret, makro ekonomik ve parasal gelişmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat yapılan çalışmaların ciddiyetinin olmadığı ve duyulan hayal kırıklığı uzun zamana kadar (1991) sürmüştür. (Montet, 1996; 201)

1991 sonrasında rasyonel ajanlar seçilmiş vekillerin yeniden seçim amacıyla, daha fazla kaynak ve finansman sağlayan güçlü grupların taleplerine yanıt vermesiyle, vekillerin bir bütün olarak toplumun azalan refahına karşılık, azınlıktan fayda elde etmeyi tercih etmekte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. (Trachtenberg, 2001; 639)

Kamu Seçiminin Oyun Teorisi' ni Politik Bilimle açıklanmasında, Politik Bilimde rol oynayan ajanlar, baskı ve çıkar grupları, politikacı-seçmenler, bürokratlar ve hükümetler oyuncu olarak ve aralarındaki ilişki politik ve ekonomik bilimle ele alınmaktadır.

Hükümetin genişlemesini devam ettiren güçlerden biri de rasyonel olarak bilgisiz seçmenler sayesinde başarılı olabilen baskı ve özel çıkar gruplarıdır. (Bernholz, 1998; 416)

Tam bilgi, sıfır oylama maliyetleri ve maliyetsiz gelir dağılımı gibi şartlar uygulandığında, seçmenlerin ve seçilmiş temsilcilerin kendi çıkarlarını kovalaması ile bu kamu seçimi modeli, Pareto' nun etkin politikalarının oy çoğunluğu kuralı altında gerçekleşeceğini öngörmektedir. (Milner, 1996; 556)

Politikacı ve seçmen ilişkisinde temel mantık, politikacıların aşırı vaatle bulunmaları veya yalan söylemeleri, propagandayla göz boyamaları veya aşırı bilgi sunmaları olarak ifade edilen Politik Hile ile açıklanmaktadır. Politikacıların ekonomiyi Politik Hile İle Yönetimi, özellikle bütçe açıklarında büyük bir yer tutan bütçe transferleri, genel bütçede yer alan kamu harcamaları ve genel bütçede yer almayan kamu kurumlarının bütçeleri konusunda söz konusu olmaktadır. (Kovancılar, 1997 ; 222)

Politik hile ile yönetimin temel nedeni, seçmenlerin bedavacı olması yani, kamusal faaliyetin topluma yönelik toplam faydası yerine, kendisine yönelik marjinal faydasını dikkate alması ve kendilerine özgü fayda sağlayan kamusal faaliyetlerin artırılmasını isterlerken, bunun maliyetine de daha az katlanma eğiliminde olmalarıdır. Bir başka deyişle, seçmenlerin amacı vergi maliyetlerinin üzerinde bir kamu harcaması faydası elde etmek ve elde ettikleri bu net faydayı mümkün olduğunca arttırabilmektedir. (Kovancılar, 1997; 211)

Bürokratlar kamu çıkarı yerine, aslında kendi çıkarlarıyla motive edilmekte ve kamu sektöründe uygun organizasyonel yapıların ve süreçlerin yokluğuyla şiddetlendirilmektedir. Bürokrasilerin, kamu hizmetinin monopolistik yapısı, organizasyonel başarının geçerli göstergelerinin yokluğu

ve çoğu hükümet büroalarının geniş boyutta, monopol maliyetleri, kamu organizasyonundaki sorunlar ve organizasyonların boyutları olarak üç temel niteliği, etkinliğin ve verimliliğin düşmesine yol açmaktadır: Monopol maliyetlerinin maliyetleri üzerindeki kamu seçiminin argümanları, doğrudan doğruya neoklasik ekonomi bilimini kaynak olarak kullanmaktadır. Bürokratlar içsel baskılara göre, muhtemelen kamunun ihtiyaçları yerine politikacıların arzularına daha fazla dikkat göstermektedir. Kamusal organizasyonlardaki sorunun kaynağı, kamu sektöründeki başarının göstergelerinin belirsiz olmasıdır. Böylece bireylerin ve oyuncuların davranışını etkilemek veya değerlendirmek zordur. Organizasyonlarının boyutlarının genişlemesi, başarıyı düşürmektedir. Çünkü, bürokrasinin artan büyüklüğü, işlemlerin aşamalı (yavaş yavaş) bir kemikleşmeye öncülük etmektedir. Böylece bürokrasinin genişlemesi, etkin kalite ve çok sayıda çıktılar üretse bile, işlemlerin hızının ve esnekliğinin azalmasına yol açtığını ve bürokrasinin "başlangıçta hedeflenen bir yön boyunca ağır ve sert olarak dönen kocaman bir makine" haline getirmektedir. (Boyne, Walker, 1999; 2237)

Ayrıca, bürokratların ve devlet memurlarının temel görevi, kendi ideolojisinin ve inancının doğru olduğuna güvenen politikacının bu durumunu, kamuoyuna ikna edici bir tarzda yansıtmaıdır. (Jones, Cullis, 1993; 66)

Hükümetlerin Kamu Tercihinin Teorisi'nde Oyun Teorisi' nin uygulanması, hükümet ve piyasa arasındaki ilişki ve seçim döneminde hükümet bağlamında üç yolla açıklanmaktadır.

İlk yol olan hükümet ve piyasa arasındaki oyun teorisinde, politik çıkar ve başarısızlıkla açıklanmaktadır. Oyun teorisi, piyasanın başarısız ve hükümet başarılı (B alanı), hükümet başarısızlığı ve piyasanın başarısı (C alanı) olduğun da, politik çıkarla (B ve C alanı) ortaya konulmaktadır.

Tablo 4. Hükümet ve Piyasa İlişkisinde Doğan Oyun Teorisi

		Hükümet	
		Etkili	Etkisiz
Piyasa	Etkili	A	C
	Etkisiz	B	D

Kaynak: Philip R. Jones, John G. Cullis, "Public Choice and Public Policy: The Vulnerability of Economic Advice To The Interpretation Of Politicians". **Public Choice**, Vol: 75, issue: 63- 77, 1993, sh.67.

İkinci yol olan seçim yapılan yılda iktidarda olan hükümetin davranış tarzı, optimisasyon ve tatmin modeli olarak iki kısma ayrılmaktadır. Optimisasyon modeli, gerçek hayata pek uymayan ve normatif nitelikli bir modeldir. Model, hükümetlerin etkin politikaları ancak geniş bilgiye sahip olmaları durumunda başarılı olabildiği, etkin politikalara için amaçların açık ve tutarlı olması ve alternatifler arası tercihlerin varlığının söz konusu olduğu ve hükümetin izlediği temel amacının halkın istekleri olduğuna dair üç temel varsayımına sahiptir. Modelin işleyişi, hükümetlerin amacının sosyal refahı maksimize etmeye dayanmasına bağlı olarak değişmektedir. Tatmin Modeli,

gerçek hayatla tutarlılık gösteren ve davranışsal nitelikli bir modeldir. Bu modelin işleyişi, hükümetler taraftarlardan gerekli olan desteği sağlayan ve karşı olanların şiddetle tepki göstermelerini önleyen politikaları tercih etmelerine bağlı olarak değişmektedir. (Savaş, 1989; 13)

Üçüncü yolda, politikacı ve seçmenler arasındaki ilişki, politikacının yeniden seçilmek isteyen hükümetin politik ve ekonomik araçları eşanlı olarak kullanılmasına dayanmaktadır. Bir başka deyişle, hükümet seçim dönemlerinde seçmen türüne göre dar veya geniş tabanlı davranış olarak seçmen tercihindeki devamlılığa ve devamsızlığa göre, rijit veya esnek seçmen olarak, iki ayrı türlerinden oluşan bir kombinasyona uygun ekonomi politikasını uygulamaktadır. (Varım, 1997; 48)

Dar Tabanlı Davranış biçimine göre, hükümetler sadece kendi temsil ettikleri sosyal grupların ve kendi yandaşlarının çıkar ve tercihlerini dikkate almakta ve seçim dönemlerinde bunların desteğini sağlayacak bir ekonomi politikasını, Geniş Tabanlı Davranış biçimine göre, hükümetler toplumsal bütünde kendisine maksimum oyu sağlayacak veya oy kaybını minimize edecek bir politika izlemektedir. (Varım, 1997; 18)

Kamu Seçiminin Oyun Teorisi Politik Bilimle açıklanmasında Parti Patronajı olgusu sözkonusudur. Parti patronajı, politik partilerin yandaşlarının desteğini almak için onlara belirli parasal yardımları ve sosyal hakları imtiyazları sağlamasıdır. Parti patronajını meşru kılan en önemli neden, kamu görevlilerine öncelik hakkının iktidardaki partiden, onlara verilmesidir. Seçmenlerin desteğini sağlamak kısa süreli, somut maddi çıkarlar vermeye bağlı olduğundan, iktidar ile seçmenler arası ilişki iki boyutludur. (Sarıbay, 1996; 111- 113)

Kamu Seçiminin Oyun Teorisi' ni Hukuk Bilimi ile açıklamasında, ekonomik terimlerin kullanılmasıyla ve politik bilimin ajanlarıyla ortaya konmaktadır. Yargısal eylemcilik, yasama, yürütme ve yargı ilişkisinin, ekonomi biliminde olduğu gibi bir "piyasa" , "pazar" biçiminde ortaya çıkmaktadır. Yargısal piyasada, "ürün" kanun değişikliğidir. "Alıcılar" çıkar grupları, "satıcılar" yasama (meclis), yürütme (bürokratlar) ve yargı (mahkemeler)' dir. Teoride ürünün geleceğini talep belirlemektedir. (Thomas, 1997; 219)

3. OYLAMA SİSTEMLERİ ANALİZİ

Politik otoritenin değişimi sorununa sürekli bir çözüm üretmek, hükümetin kararlarını denetlemek, politik sistemin yasallığını ve geçerliliğini temin etmek ve korumak, politik sistemin veya yönetimin reddetmek oylamanın politik işlevleridir. (Kalaycıoğlu, 1984; 254-256)

Ayrıca, oylamanın belli zamanlarda yapılması, siyasi iktidarı ellerinde tutanların yani 'yönetenlerin' geçiciliğini sağlayarak, demokrasiyi diktatörlükten ayırmaktadır. (Tuncay, 1996; 83-84)

Oy verenlerin ve oy toplayanların ülke kanunları doğrultusunda, sistematikleştirilmesiyle oluşan oylama sistemleri, doğrudan ve dolaylı temsil sistemi olarak iki temel kısma ayrılmaktadır. Doğrudan sistem, oy birliğine dayanmaktadır ve bu sistemin uygulanması günümüz şartlarında nüfusun ve teknolojinin değişimiyle zorlaşmıştır. Bu yüzden, günümüzde çoğunluk

ülkeler dolaylı temsil sistemini uygulamaktadır. Temsil sistemi de, oy çoğunluğuna ve nispi temsile dayanmaktadır.

Çoğunluk sistemi adı üstünde, diğer adaylardan daha fazla seçmen oyu alan adayın kazanmasını sağlayan bir yöntemdir. (First-past-the post; İngilizler' in deyimiyle, en çok oyu alan, sandalyeyi kazanır.) Milletvekili seçiminde olduğu kadar, genellikle, belediye meclisi, il genel meclisi gibi kurul- organların seçilmesinde kullanılmaktadır. Çoğunluk sistemlerinin milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine (tek adlı yada dar bölgesel seçim sistemi) yada birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre (çok adlı yada liste usulü çoğunluk sistemi) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İngiltere' de ilk kez görülen bu sistem, ülkemizde 1963 yılı seçimleri öncesine kadar uygulanmıştır. (Türk, 1994)

Çift turlu çoğunluk sisteminde, ikinci bir kez oylama olasılığına karşın, 'yedek' milletvekillerinin de oy pusulularına eklenmesiyle, maliyet ve zamandan tasarruf sağlamaktadır. Oylama sistemi olarak çoğunluk sisteminin seçilmesiyle, kazanılan oy yüzdelere göre milletvekili sandalyelerinin belirlenmesi adalet ilkesi sağlanabilmektedir. Bir başka deyişle, istikrar ilkesi ve adalet ilkesinin beraberce gerçekleştirilebilmesinin bir örneğidir.

Öncelikle, nispi temsil sistemi, partilerin aldıkları oy oranında milletvekili kazandığı bir sistemdir. Nispi temsil sistemi, oylamanın büyük partiler lehine, işlemesine neden olmaktadır. Ayrıca, nispi temsil sistemi parti sayılarını, kardinal oylama sistemi uygulaması (Seçmen aynı oylamada birden fazla adayı seçme hakkına sahiptir.), oylama bölgesi yoğunluğunun artması ve oylama barajlarının yükseltmesiyle, arttırmaktadır, (Bozdağ, 1999b)

Her iki yöntemin de (çoğunluk ve nispi temsil sistemi) kendine göre yararları ve faydaları vardır. Çoğunluk sisteminin faydaları, tek turlu çoğunluk sistemlerinin uygulanmasıyla, uzun vadede genellikle ülke yönetiminin sürekli olarak iki parti arasında el değiştirdiği bir iki partili siyasal yapılanmayı getirmek açısından faydalıdır. İki turlu çoğunluk sistemi ise, (nispî temsil sistemleri gibi) çok partili bir yapılanmaya elverişli olmaktadır. Ancak iki turlu çoğunluk sisteminde çok partililik, ikinci turun sonucu olduğu için; siyasal partiler, birbirlerine bağımlı durumdadırlar. Oysa tek turlu çoğunluk sistemleri ile nispi temsil sistemlerinde siyasal partiler arasında böyle bir bağımlılık olmadığı halde, iki turlu seçim sisteminde, çok partili bir yapılanma içinde birbirine bağımlı partiler ortaya çıkmaktadır.

Genellikle, bu sistemde seçimlerden önce genellikle partiler arasında uzlaşma kurulmakta ve bu uzlaşma çerçevesinde seçimlere gidilmektedir. Bu durum, seçimlerden sonra bir koalisyon hükümeti içinde, birlikte çalışmayı kolaylaştırabilen bir özelliktir. Çoğunluk sisteminin zararları da, oylama sistemlerinin adalet ilkesine uygun olmadığı, bazı politik düşünce ve görüşlerin parlamentoda temsil edilebilme olanağı sağlamamak olarak açıklanmaktadır. (Türk, 1994)

Dar bölge ya da tek adlı çoğunluk sisteminin Türkiye'de uygulanması durumunda hızlı nüfus artışı ve sağlıklı kentleşmeden doğan çok önemli bir sakıncası vardır. Seçim çevreleri arasında, nüfus veya seçmen

sayısı bakımından denkliği belirli bir ölçüde sağlayabilmek için hemen hemen her seçimden önce seçim çevreleri sınırlarının yeniden belirlenmesi gerekecektir. Bu, idarî bakımdan büyük güçlükler yaratır. Parlamento, il genel meclisi veya belediye meclisleri için ayrı ayrı oylama çevreleri de belirlendiğin de, idarî kargaşadaki artışın artma ihtimali yükselmektedir. Seçim çevrelerinin sık sık değişmesi, belirli bir adaya veya belirli bir partiye avantaj sağlamak için oylama çevreleri sınırlarının yapay bir biçimde belirlendiği iddialarının ortaya atılmasına elverişli bir zemin doğurmaktadır. Dar bölge sisteminin ülkemiz açısından faydası da, sistemin kendi yararları yanında sağda ve solda bütünleşmeyi sağlamak, bu arada seçimlerde düzen karşıtı radikal (köktenci) sağ ve sol partileri elemektir. (Türk, 1994)

Nispi temsil sisteminin sistemin çeşitli görüşlere temsil edilme olanağı açısından faydalı iken, uzun vadede parti sayısının çoğalmasına yol açması, mevcut partilerin bölünmesini kolaylaştırması ve böylece nispi temsilin uzun vadeli politik sonucu olarak çok partili bir siyasi yapılanmasıyla, zararları da ortaya çıkmaktadır. (Türk, 1994)

Oylama sistemleri analizinde, partilerin etkin sayısı da önemli bir konudur. Bu durum, nispi çoğunluk ve nispi temsil sistemleri arasındaki farklılığın çokluğuna işaret etmektedir. Çok özel durumlar dışında, hiç bir oylama sistemi, meclisteki parti sayısının ve partilerin vekil oranlarının belirli olması açısından, matematiksel açıdan tam orantılı sonuç vermemektedir.

I

$$I = \frac{\sum_{i=1}^n (v_i - s_i)}{n} \quad (\text{Loosemore ve Hanby Orantısızlığı})$$
 (Lijhart, 1982; 141)

n

(n tüm partileri, v_i toplam oyların en az (% olarak) yarısını almış tüm partiler, s_i sandalye yüzdeleri ifade etmektedir.)

Bu formül, belli bir seçimle toplam orantılılıktan sapmayı göstermektedir. Yani, artık ve temsil edilen tüm partilerin oy ve sandalye yüzdeleri arasındaki farklarının toplamıdır.

Loosemore ve Hanby indekslerini hesaplarken, Rae' nin yaptığı gibi bütün oy ve sandalye oranları farklarının mutlak değerlerini toplamaktadır.

Fakat, bunu Rae gibi partilerin sayısına bölecek yerde, 2' ye bölmektedir.

Dolayısıyla, tam bir 2 partili sistem dışında Loosemore ve Hanby indeksi,

Rae indeksinden yüksek değerler vermektedir. Rae indeksi küçük partilere duyarlı iken, Loosemore ve Hanby parti sayılarına duyarlıdır. (Lijhart, 1982; 142)

Türkiye' de, bu iki indeksin orta yolu olarak seçilen indeks, en büyük iki partinin ortalama oy sandalye oranları sapması' dır. (Lijhart, 1982; 142)

Oylama sistemlerinde amaç olarak seçilen adalet ve istikrar ilkeleri, zaman zaman birbirleriyle çatışmaktadır. Bu çatışma durumlarında hangisinin tercih edileceği yada hangisine öncülük edeceği tartışma konusudur.

Öncelikle, demokrasinin yani "halkın kendi kendini yönetmesi için" oylama sistemlerinin varlığı vazgeçilmezdir. Özellikle, çok partili demokrasiler. doğası gereği bünyelerinde (ülkemizde 1950' den sonra uygulanmaya başlamıştır), adalet ve istikrar ilkelerinin çatışma zeminlerini barındırmaktadır.

Ayrıca, oylama sistemlerinin türüne göre de adalet ve istikrar ilkeleri çatışmaktadır. Oylama sistemlerinin hemen hemen tümünün, tüm partilere tamı tamına aldıkları oy oranında temsilci vermediği konusunda uzlaşmacı bir yöntem bulunmuş olmasına rağmen, partilere oy oranlarına uygun bir düzeyde temsil olanağı sağlamada nispi temsilin çoğunluk sistemine göre daha uygun olmasına rağmen, istikrar ve temsilcilerin halka yakınlık kriterine göre çoğunluk sistemi (özellikle, dar bölge çoğunluk sistemi) daha uygundur. (Kotil, 1997; 40)

Bir başka deyişle, nispi temsil sistemi küçük partilere (adalet kriterine uygun) ve çoğunluk sistemi küçük partileri eleyerek büyük partilere seçilme hakkı (istikrar kriterine uygun) vermektedir.

Politik ve toplumsal istikrar ile adaletin, her ikisinden birinin seçilmesi zorunluluğundan dolayı, oylama sistemlerinin kriz yaratıcı etkileriyle karşılaşmaktadır. Adalet uğruna, istikrardan vazgeçilmesiyle, oylama sistemlerinin uygulanmasının sonuçları şöyle sıralanmaktadır;

1. Küçük partilere daha fazla temsilciyle temsil edilme olanağı sağlayan sistemlerin (nispi temsil, barajın yokluğu) daha adil olmakla beraber, politik istikrarı bozması ve politik krize neden olması, küçük aşırı eğilimli partilerin güçlenmesine olanak vererek, politik düzeydeki kutuplaşması olan yani, karşıt kanatlara ayrılma eğilimini güçlendirmesi (1977 seçimleri) olan politik krizin global krize yol açabilmektedir. (1969 seçimleri buna örnek olarak gösterilmektedir.) (Kotil, 1997; 44)

2. Küçük partiler oy oranlarına yakın bir oranda temsilci aldığıında, büyük partilerin tek başına iktidar olmaması, küçük partilerin de katıldığı istikrarsız koalisyonlarla ülkenin yönetilmesine ve sık iktidar değişikliğine neden olabilmektedir. (Kotil, 1997; 44)

3. Adalet uğruna seçilen dar bölge sisteminin seçilmesi adalet kriterine yaklaşıırken, yerelleşme eğilimini güçlendirerek, merkezi yönetimin etkisini Kamu Seçimi Teorisi'nde Oylama Olgusu Analizi azaltmaktadır. Bu durumun iki sonucu vardır. İlki, ülkede yaşayan azınlıkların güçlendirilmesinin ülkenin asli vatandaşları tarafından hoş karşılanmaması istikrar için tehlikedir. İkincisi, "hemşehrilik" ilişkilerinin gelişmesini sağlarken, yozlaşmanın da artmasının istikrarı bozduğu kadar, döngü olarak adalet kriterine de karşı gelmesi olasılığı sözkonusu olmaktadır. (Kotil, 1997; 45)

Bu noktada, oylama sistemi politik istikrar ve kriz eğilimini etkilemesine rağmen, tek başına politik istikrarsızlığın ve krizin nedeni olamayacağına da dikkat çekilmelidir. (Kotil, 1997; 45)

İki turlu dar bölgeli oylama sistemi de adalet kriterini, demokratikliğin üzerinde tutmaktadır. Halkın içindeki eğilimin meclise yansımaları sağlayan "düz ayna" sistemidir. (Tuncer, 1997; 14)

Oylama sistemlerinin temel amacı, istikrarlı ve etkin bir hükümetin kurulmasıdır. Bu bir tür hükümet başarısı olup, hükümetlerin dayanıklılığı bir gösterge olarak sayılmaktadır. (Powell, 1990; 25)

Adillik kriterine göre Türkiye'deki oylama sistemleri incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: 1950' lerde, il düzeyinde çoğunluk sisteminin

birinci partinin (DP) lehine olduğu, büyük ikinci partiyi (CHP), 1954 seçimlerinde olduğu gibi, oy oranına göre çok az milletvekilleri ile temsil edildiği bir durum gerçekleşmiştir. 1965' deki milli bakiye sistemi, milletvekili oranının denkliği açısından en adili gibi gözükürken, küçük partilere oy hakkı vermesinden dolayı istikrarı bozucu etki yaptığı için eleştirilmektedir. (Kotil, 1997; 40)

Ayrıca, 1983, 1987, 1991 ve 1995 oylama yıllarında uygulanan yöntemler nisbeten, ülke içindeki hükümetin devamı bir başka deyişle, istikrar ilkesine yöneliktir.

3.1. TÜRKİYE'DEKİ OYLAMA SİSTEMLERİ

Türkiye' deki Oylama Sistemleri Analizi' ne geçmeden önce, politik hayatın ülkemize özgü, sivil hayata yapılan askeri müdahaleler, politik partilerin ideolojileri, koalisyon hükümetlerinin var olması ve standart bir oylama sisteminin uygulanmaması gibi bir takım özelliklerini açıklamak faydalı olabilmektedir.

Türkiye' nin çok partili sisteme geçmesinden günümüze kadar, 1960 ve 1980 askeri müdahaleler yaşanmıştır. Bu müdahaleler, demokratik sistemin aldığı yaralar olarak kabul edilebilmektedir. Fakat, incelediğimiz 50 yıl boyunca 2 kez gerçekleşen müdahalelerin etkisini, ele aldığımız konu itibarıyla ihmal edilebilir olarak kabul etmekteyiz.

Yaklaşık 1983' e kadar (ANAP iktidarı ile) ülkemizdeki politik partiler sağ ve sol olarak iki ayrı ideolojik kesime ayrılmıştır. Bu durum sağ partilerin iktidar üzerindeki hakimiyetini sağlamıştır. Oylama yöntemleri üzerinde etkiye sahip olmadığını düşündüğümüz, politik partilerin ideolojileri, seçmenlerin hangi partiyi tercih edecekleri konusunda etkilidir.

Fakat, konumuz itibarıyla, seçmen tercihlerini ve onu ortaya çıkaran nedenleri ihmal etmeyi uygun bulmaktayız. Ayrıca, günümüzde bu ayrım, politikacıların söylevleriyle oldukça da azalmıştır. (Varım, 1997; 28)

1961, 1973, 1977, 1995 ve 1999 yıllarında yaşanan koalisyon hükümetleri, yaşanan 13 seçimin yaklaşık % 40' ını içermektedir. Çünkü, tek bir partinin çoğunluğu alamamasının nedeni, oylamaya giren benzer ideolojilere sahip parti sayılarının çokluğunun, seçmen tercihlerini bölmesidir. Çalışma alanımız dışında kalan, koalisyonların oluşumunda rol oynayan diğer faktörler, liderlerin psiko - sosyal analizleri, toplumların alt bilinçleri, merkez partilerin dışında oluşan politik kutuplaşmalar ve seçmenlerin din ve sınıf gibi alt kültürlerindeki değişimlerdir. (Bozdağ, 1999a)

1950 ile 1999 yılları arasında yapılan milletvekili genel seçimleri için toplam 3 tane yasa çıkmıştır; 16.02.1950 tarih ve 5545 sayılı yasa (Liste Usulü Çoğunluk), 25.05.1961 tarihli ve 306 sayılı yasa (Barajlı d' Hondt), 10.06.1983 tarihli ve 2839 sayılı yasa (çifte barajlı d' Hondt) olmak üzere. Bu yasalar, milletvekili genel seçimlerinde "Barajlı d'Hondt" sistemi yerine "Milli Bakiye" sisteminin uygulanması için 13.2.1964 tarih /533 sayılı yasa ile, milletvekilliği genel Seçimlerinde Barajsız d'Hondt sistemine dönüş için 20.3.1968 tarih /1036 sayılı yasa ile, seçim çevrelerinin hesabında değişiklik, seçim çevresi barajının değiştirilmesi ve kontenjan adaylığı uygulaması için

8.03.1986 tarih /3270 sayılı yasa ile, anayasa değişikliğine paralel olarak, milletvekili sayısının 400'den 450'ye çıkarılması, seçim çevresi barajında değişiklik yapılması için 23.05.1987 tarih /3377 sayılı yasa ile, seçim çevresi barajında değişiklik yapılması için 24.08.1991 tarih /3757 sayılı yasa ile düzeltmeler yapılmıştır. Çok partili oylama sistemine geçişle beraber, her oylama sistemi öncesinde çıkarılan toplam yasaların sayısı 34' ü geçmektedir. (Türk, 1999)

Oylama sistemleri olarak, 1950, 1954 ve 1957' de Liste Usulü Çoğunluk yöntemi, bu yıllardan sonraki oylama sistemleri Nispi Seçim Sistemi' nin değişik türleri uygulanmıştır. Bunlar, 1961' de Barajlı d' Hondt, 1965' de Milli Bakiye, 1969, 1973 ve 1977' de Barajsız d' Hondt, 1983' de Çift Barajlı d' Hondt, 1987 ve 1991' de Çift Barajlı d' Hondt + Kontenjan ve 1995' de Ülke Barajlı d' Hondt uygulanmıştır. (Tuncer, 1997; 5)

Oylama sistemlerinin sık sık değiştirilmesinin temel nedeni, bir önceki dönemde uygulanan sistemin sonuçlarına karşı doğan tepkilerdir. Oysa ki, varolan sistemin sakıncalı yönlerinin saptanarak, düzeltilmesi ve doğal gelişiminin izlenmesi, zaman, maliyet ve çaba açısından daha rasyonel ve makul bir yöntem olarak uygulanabilirdi.

Ülkemizde milletvekili genel seçimlerinde, denenmemiş oylama sistemleri olarak dar bölge ve iki turlu oylama sistemleri sayılmaktadır. (Tuncer, 1997; 5)

1950, 1954 ve 1957 yıllarında oylama sisteminde uygulanan kurallar, oy verme sınırlamaları, genel, eşit ve gizli oy olarak belirlenmiştir.

Milletvekili seçimi tek derecelidir. Oy havuzunda, oy sayılması ve sınıflandırılması şeffaftır. Partilerin hazırladıkları listesini sunmalarının ardından, oylamada en çok oyu alan partinin listesi, il çapındaki milletvekillerinin tümünü kazanmaktadır. (Bilgi, 1994; 22)

1961 oylama sisteminde, meclisteki temsilci sayısı 450 olarak belirlenmektedir. Temsilci seçimi tek derecelidir, oylama nispi temsil yöntemine göre, genel, eşit, gizli oyla bütün yurttan aynı günde yapılmaktadır. Uygulanan sistem d' Hondt Yöntemi' dir. Bu yöntem, meclisteki parti sayısının artışına bir ölçüde engel olacağı ve nispeten büyük partilerin yararına olan d' Hondt yöntemi ile beraber de belli bir oylama bölgesinde, belli bir sayıya ulaşmayı başaramayan partilerin milletvekili çıkarmamasını ifade eden kota sistemi uygulaması da getirilmektedir. Barajlı d' Hondt yönteminin en büyük zaafı, her görüşün mecliste temsil edilmesini engellemektedir. (Bilgi, 1994; 23- 24)

1961 oylama sisteminde çoğunluk sisteminin uygulanmasının nedeni olarak, bu sistemin adalet prensibinin ihlali konusunda eleştiri almasıdır. (Türk, 1994)

1965 oylama sisteminde, Milli Artık Yöntemi uygulanmıştır. Belli oylama bölgesinde kullanılan geçerli oylar, oylama çevrelerinden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen kota, her partinin aldığı toplam oy içinde elde edilen kota (Seçim Sayısı) kaç tane ise, partiler o kadar milletvekili kazanmaktadır. İkinci aşamada, Milli Seçim Çevresi olarak isimlendirilen bir çevrede partilerin artık oyları toplanmaktadır. Daha sonra ülke çapındaki artık oylar, dağıtılmamış milletvekili sayısına bölünerek bir

başka kota (Milli Seçim Sayısı) elde edilmektedir. Partilerin artık oyları içinde, elde edilen milli oylama sayısı kaç tane ise, partiler ikinci aşamada o kadar milletvekili kazanmaktadır. Bu işlem sonucunda hala milletvekili açığı varsa, en büyük artık yöntemiyle açıkta kalan partilerin artık oylarının büyüklük sırasına göre paylaştırılmaktadır. (Bilgi, 1994; 24- 25)

1969, 1973 ve 1977 barajsız d' Hondt yöntemi uygulanmıştır. Seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oylar sırasıyla, 1' den başlayarak numaralandırılmakta ve sözü edilen oylama çevresinden çıkacak milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünmekte, daha sonra elde edilen rakamlar büyükten küçüğe doğru sıralanarak, milletvekilleri bu payların sahibi olan partilere, rakamların büyüklük sırasına göre dağıtılmaktadır. (Bilgi, 1994; 25)

1983 seçimlerinde ülke barajı % 10 ve oylama çevresi barajı oylama çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bağlı olarak, basit oylama kotası kullanılarak,

$$\text{Seçim çevresi barajı} = \frac{\text{Seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar}}{\text{Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı}}$$

formülüne göre hesaplanmıştır. (Bilgi, 1994; 30)

1983 seçimlerinde ve sonrasında adalet ilkesi yerine istikrar ilkesi tercih edilmiştir. Bu yüzden bu tarihte ve sonrasındaki seçimlerde çift barajlı nispi seçim sistemi uygulanmaktadır. (Türk, 1994)

1987 seçimlerinde uygulanan kontenjan adaylığı yöntemine göre, 6 veya daha fazla milletvekili çıkaracak illerin, 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak oylama çevrelerinde partiler birer kontenjan adayı gösterecek ve kontenjan adayına parti aday listesinde sıra numarası verilmektedir. Kontenjan milletvekilliğini ise oylama çevresinde en fazla oyu alan parti kazanacaktır. (Bilgi, 1994; 32)

1991 seçimlerinde, oylama çevreleri barajı değiştirilmiştir. Uygulanan Kontenjan Milletvekilliği uygulamasına göre, bir partinin milletvekili çıkarabilmesi için, ilk koşul olarak o partinin Türkiye genelinde % 10' luk barajı, daha sonra illerin oylama çevreleri için belirlenmekte ve % 25' lere ulaşan barajı aşmaları gerekmektedir. Çevre barajı ve barajı aşan partilerden 1 tek oy fazla almak gerekmektedir. Birden fazla kontenjan milletvekili çıkaran çevrelerde, oylama barajını tek parti aşmışsa, tüm kontenjan milletvekillerini o parti kazanmaktadır. Birden fazla parti aşmışsa, oyların bölünmesiyle milletvekilleri paylaşılmaktadır. (Tosun, 1993; 113)

1995 seçimlerinde, Ülke Barajlı d' Hondt sistemi uygulanmıştır. (Tuncer, 1997; 5)

Ülke Barajlı d' Hondt yöntemine göre, partilerin oylama bölgelerinde aldıkları oylar, saptanan milletvekili sayısına göre (1' den başlayarak, çıkarılacak milletvekili sayısına kadar) bölünerek, en yüksek oyları alan partilere milletvekillikleri dağıtılmaktadır. Bu yöntem büyük partilerin lehindedir. (Bilgi, 1994; 15)

Türkiye' deki milletvekili genel oylama sonuçları, Tablo 5' de, öncelikle oy kullanan seçmen sayısının kayıtlı seçmen sayısına göre analiz edildiğinde, kümülatif olarak kullanılan oyların geçerli oylara oranının, 5 oylama yılında düşme ve 7 oylama yılında yükselme eğiliminde olduğu

görülmektedir. Bir başka deyişle kullanılan oyların, seçimlerin % 42' sinde, yaklaşık % 21.7 oranında düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.³

Tablo 5.' de oy kullanan seçmenin kayıtlı seçmene oranının ortalama % 84,5 olduğu görülmektedir. Oy kullanan seçmenlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ancak 1950, 1954, 1995 ve 1999 (13 oylama yılının ancak % 31' ini kapsayan) milletvekili genel oylama yıllarında ortalamanın üzerinde gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle, milletvekili genel seçimlerinin yapıldığı toplam 13 seçimin % 70' inde, kayıtlı seçmenlerin % 15' i oy kullanmadığı, seçmenin seçme hakkından feragat ettiği gözlenmektedir.

Tablo 5. Kayıtlı Seçmen Sayısı, Oy Kullanan Seçmen Sayısına Göre Milletvekili Genel Sonuçları (1950-1999)

Seçim Yılı	Seçmen Listesinde Kayıtlı Olan Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen Sayısı	Oy Kullanan Seçmen / Kayıtlı Seçmen
1950	8905743	7953055	89.3
1954	10262063	9095617	88.6
1957	12078623	9250949	76.6
1961	12925395	10522716	81.0
1965	13679753	9748678	71.3
1969	14788552	9516035	64.3
1973	16798164	11223843	66.8
1977	19767366	18238362	72.4
1983	19767366	18238362	92.3
1987	26376926	24603541	93.3
1991	29979123	25157089	83.9
1995	34155981	29101469	85.2
1999	37495217	32656070	87.1

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ankara, 1996, sh. 202, 203. DİE, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (Özet Tablolar), 2001, Ankara, sh. XIV, XV.

1950 ile 1999 yılları arasında seçimlere katılan ve milletvekili çıkaracak kadar oy toplayan partiler, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP), Millet Partisi 1(1948-1954) -Millet Partisi2 (1962-1981) (MP1-MP2; aynı isimle kurulmuş ama farklı yıllara faaliyet göstermişlerdir.), Adalet Partisi (AP), Köylü Partisi (KP), Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Hürriyet Partisi (HP- Tablo 6 ve 7' de HP (Ü) olarak gösterilmiştir.), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Türkiye Birlik Partisi (TBP), Demokratik Parti (DP- Tablo 7 ve 8' de DP(K) olarak gösterilmiştir.), Milli Selamet Partisi (MSP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Demokratik Sosyal Parti (DSP), Doğru Yol Partisi (DYP), Halkçı Parti (HP), İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP), Milli Çalışma Partisi (MÇP), Refah Partisi (RP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP), Sosyalist Parti (SP), Halkın Demokrasi Partisi(HADEP), İşçi Partisi (İP), Yeni Demokrasi Partisi (YDP), (YP), Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), Birlik Partisi (BP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Demokratik Türkiye Partisi (DTP), Değişen Türkiye Partisi (DETPAR), Emegın Partisi (EP), Liberal Demokrat Parti (LDP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖDP) ve Sosyalist İşçi Partisi (SİP)' dir. Ayrıca, Güven Partisi (GP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Sosyalist Devrim Partisi (SDP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) vs gibi partilerin seçime

³ Kullanılan oyların kümülatif farklarının artış yada azalış olarak alınmasıyla elde edilmektedir.

katılmalarına rağmen, bu partilerin milletvekili çıkaramamalarından dolayı tablolarda incelemeye alınmamışlardır.

1950' de DP (Demokrat Parti- 408 milletvekili), 1954' de DP (Demokrat Parti- 488 milletvekili), 1957' de DP (Demokrat Parti- 422), 1961' de AP (Adalet Partisi) ve CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) koalisyonu, 1965' de AP (Adalet Partisi), 1969' da AP (Adalet Partisi), 1973' de CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ve MSP (Milli Selamet Partisi) koalisyonu, 1977' de AP (Adalet Partisi) iktidara gelmiştir. (1 aylık azınlık hükümeti olup. güvenoyu alamamıştır: hükümet için koalisyona gidilmiştir.) (Çandar, ;2025-2036)

1983' de, ANAP (Anavatan Partisi), 1987' de, ANAP (Anavatan Partisi), 1991' de DYP (Doğru Yol Partisi), 1995' de, DYP (Doğru Yol Partisi) ve RP (Refah Partisi) koalisyonla, 1999' da, SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti), MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve ANAP (Anavatan Partisi) koalisyonla iktidara gelmiştir.

Tablo 6. Seçime Katılan Partilerin Aldıkları Oylar

Milletvekili Genel Seçim Yılları	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977	1983	1987	1991	1995	1999
Oylar													
Bağlar	383282	137418	4994	51712	296573	511023	303218	370015	195588	89421	32721	133895	270265
CHP	3176563	3161696	3753136	3724552	2675785	2487066	3570583	6136171	X	X	X	X	2716094
DP	4241393	4181850	4372621	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
MP 1	250414	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
AP	X	X	X	3577435	4821235	4229712	3197997	5468202	X	X	X	X	X
KP	X	57011	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CMP	X	434085	652064	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
HP(Ü)	X	X	350547	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
CKMP	X	X	X	1414390	208896	X	X	X	X	X	X	X	X
YTP	X	X	X	1391934	346514	197929	X	X	X	X	X	X	X
CGP	X	X	X	X	X	275091	362268	951544	X	X	X	2301343	5606581
MHP	X	X	X	X	X	597818	664343	277713	X	X	X	X	X
TBP	X	X	X	X	X	254695	121759	58540	X	X	X	X	X
DP (K)	X	X	X	X	X	X	1275502	274284	X	X	X	X	X
MSP	X	X	X	X	X	X	1265771	1269918	X	X	X	X	92093
TİP	X	X	X	X	276161	243631	X	20565	X	X	X	X	X
ANAP	X	X	X	X	X	X	X	7633148	8704335	5862623	5527288	4122929	
MDP	X	X	X	X	X	X	X	4036970	X	X	X	X	
DSP	X	X	X	X	X	X	X	2044576	2624301	4118625	693670		
DYP	X	X	X	X	X	X	X	4587062	6607226	5390409	1745412		
HP	X	X	X	X	X	X	X	5265804	X	X	3011076	X	
IDP	X	X	X	X	X	X	X	196272	X	X	X	X	
MCP	X	X	X	X	X	X	X	701518	X	X	X	X	
RP	X	X	X	X	X	X	X	1717425	4121355	6012490	X	X	
SHP	X	X	X	X	X	X	X	1911000	5066571	X	X	X	
SP	X	X	X	X	X	X	X	108369	X	X	X	X	
HADEP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	1173823	1482396	
İP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	61428	57607	
YDP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	95284	44787	
YP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	36853	X	
YDH	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	133889	X	
FP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	4005183	
BP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	78022	
BBP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	456354	
DHP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	92019	
DTP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	179671	
DETP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	37774	
AR	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
EP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
LDP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
ÖDP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
SİP	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
MP 2	X	X	X	X	582704	292961	62377	X	X	X	X	X	37680

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1995, Ankara, 1996, sh. 202, 203. DİE, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (Özet Tablolar), 2001, Ankara, sh. XIV, XV.

Politik hayatta, milletvekili genel seçimlerinde tek bir partinin seçmen oylarının yarısından fazlasını bile alamaması yada koalisyona gidilmesinin akla gelen iki nedeni, ya parti sayısının optimumu aşmasından dolayı, seçmen oylarının bölünmesi ya da partilerin seçmen oylarını elde edebilme yeteneğine sahip olamamasıdır. (Oylama sistemlerini hariç tutarak.)

Bu nedenlerin geçerliliğini inceleyelim. 1950- 1999 yılları arasında yapılan 13 adet milletvekili genel seçimlerinde seçimlere katılan partilerden en yüksek oy oranına sahip olan partiler, oylama yapılan yıllara göre, Tablo 7.*' lerden oy oranları incelendiğinde, (Tablo 7.*' lerde, oy oranı, seçmenlerden partilerin aldıkları oyların toplam kullanılan oylara oranını, temsil oranı da partilerin çıkardığı milletvekili sayısının toplam milletvekili sayısına oranını ifade etmektedir.) 1950 seçimlerinde % 53 ile DP, 1954' de % 58' le DP, 1957' de % 48 ile DP, 1961' de % 37 ile CHP, 1965' de % 53 ile AP, 1969' da %47 ile AP, 1973' de % 33 ile CHP, 1977' de % 41 ile CHP, 1983' de % 45 ile ANAP, 1987' de % 36 ile ANAP, 1991' de % 27 ile DYP, 1995' de % 21 ile RP ve 1999' da % 22 ile DSP' nin birinci parti olduğu görülmektedir. Partilerin isimlerine dikkate almadan sadece oy oranlarına bakıldığında, seçmenlerin tek bir parti için kullandıkları oyların ortalama % 40 olarak gerçekleştiği ve sürekli olarak düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

1950- 1999 yılları arasında yapılan 13 adet milletvekili genel seçimlerinde seçimlere katılan partilerin en yüksek oy alan 2 partiye göre sıralanarak, Tablo 7.*' lerden incelendiğin de, 1950' de % 53' le DP, % 39' la CHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 92), 1954' de % 58' le DP, % 35' le CHP(iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 93), 1957' de % 48 ile DP, % 41 ile CHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 89), 1961' de % 35 ile AP, % 37 ile CHP, (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 72), 1965' de % 53 ile AP, % 29 CHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 82), 1969' da %47 ile AP, % 27 ile CHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 74), 1973' de % 33 ile CHP, % 30 ile AP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 63), 1977' de % 41 ile CHP, % 37 ile AP(iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 78), 1983' de % 45 ile ANAP, % 31 ile HP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 76), 1987' de % 36 ile ANAP, % 25 ile SHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 61), 1991' de % 27 ile DYP, % 24 ile ANAP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 51), 1995' de % 21 ile RP, % 20 ile ANAP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 41), ve 1999' da % 22 ile DSP, % 18 ile MHP (iki partinin toplam aldıkları oy oranı % 40), sırasıyla birinci ve ikinci parti olmuştur.

Söz konusu birinci ve ikinci partilerin aldıkları toplam oy oranlarının, oylama yıllarına göre sırasıyla, % 92, % 93, % 89, % 72, % 82, % 74, % 63, % 78, % 76, % 61, % 51, % 41, % 40 gerçekleşmesi, iki büyük partinin bile, seçmenlerin ortalama ancak % 70' ini tarafından kabul edilmesi, öncelikle dikkati milletvekili çıkararak tüm partilerin sayısına yöneltilmektedir. Fakat, böylesi bir mantık, yani parti sayısının seçmen oylarını böldüğü, seçmen oylarının milletvekili çıkararak parti sayısı ters orantılı olarak değiştiği, doğru olmamaktadır. Çünkü, seçimlerde milletvekili çıkararak parti sayıları (3, 4, 4, 4, 6, 8, 8, 8, 3, 7, 6, 12, 20) kümülatif olarak incelendiğinde, sırasıyla, 1 yıl yükselme, 3 yıl sabit kalma, 4 yıl yükselme, 1 yıl düşme, 1 yıl yükselme,

1 yıl düşme ve 2 yıl yükselme gösterirken, birinci ve ikinci partilerin oylarının toplamı 5 yıl düşme, 1 yıl yükselme, 2 yıl düşme, 1 yıl yükselme ve 4 yıl düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, parti sayıları ile birinci ve ikinci partilerin oy toplamları arasında bir bağlantı kurmak zordur. Bu aşamada, çoğunlukla seçmen oylarının parti sayıları tarafından bölünmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

1950' de kazançlar ortalama %12, kayıplar ortalama %34, 1954' de kazançlar ortalama %36, kayıplar ortalama % 9, 1957' de kazançlar ortalama %22, kayıplar ortalama % 5 olarak gerçekleşmiştir. 1960- 1999 döneminde uygulanan nispi temsil sisteminde adaletin önceliği almasından dolayı, kazanç ve kayıp oranları düşük seyretmiştir. 1961 seçimlerinde kazançlar ortalama % 0.9, kayıplar ortalama % 1 olarak görülmektedir. 1965' de uygulanan Milli Bakiye Sistemi sayesinde, partilerin oy oranları ile meclisteki milletvekili oranları birbirine çok yakın ve bu sistemde kazançlar ortalama %0.5, kayıplar ortalama %3. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde uygulanan Barajsız d' Hondt Sistemi' nde partilerin kazanç ve kayıpları değişik oranlarda seyretmiştir. 1969' da kazançlar ortalama %8, kayıplar ortalama %2 olarak, 1973' de kazançlar ortalama %5, kayıplar %2, 1977' de kazançlar ortalama %6, kayıplar ortalama %2 olarak gerçekleşmiştir. 1983 seçimlerinde de istikrar amacı güdüldüğü için uygulanan çift barajlı d' Hondt sistemi ile kazançlar ortalama % 6, kayıplar %1 civarında, 1987 ve 1991' de uygulanan çift barajlı d' Hondt + kontenjan sistemi ile kazançlar sırasıyla ortalama % 29, kayıplar ortalama %4 civarında, kazançlar ortalama % 7, kayıplar ortalama % 3 civarında, 1995 ve 1999' da uygulanan ülke barajlı d' Hondt sistemi ile, kazançlar ortalama % 6, kayıplar ortalama % 2, kazançlar ortalama % 4, kayıplar ortalama % 1 civarında gerçekleşmiştir.

Tablo 7.1. 1950 Seçimlei (Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	TemsilOranı(%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
CHP	63	39.4	13.0	-26.4
DP	42.0	52.7	86.2	+33.5
MP (1)	1	3.1	0.2	-2.9
BAĞIM.	3	4.8	0.6	-4.2
TOPLAM	487	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.2. 1954 Seçimlei (Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil Oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
CHP	31	35.4	5.7	-29.7
CMP	5	4.9	0.9	-4.0
DP	505	57.6	93.2	+35.6
KP	-	0.6	-	-0.6
BAĞIM.	1	1.5	0.2	-1.3
TOPLAM	542	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksans Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.3. 1957 Seçimlei (Liste Usulü Basit Çoğunluk Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksans Temsil (*) (%)
CHP	78	41.0	29.2	-11.8
CMP	4	7.1	0.6	-6.5
DP	424	47.9	69.6	+21.7
HP	4	3.9	0.6	- 3.3
BAĞIM.	-	0.1	-	-0.1
TOPLAM	610	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksans Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.4. 1961 Seçimlei (Barajlı d' Hondt Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksans Temsil (*) (%)
AP	158	34.8	35.1	+0.3
CHP	173	36.7	38.5	+1.8
CKMP	54	14.0	12.0	-2.0
YTP	65	13.7	14.4	+0.7
BAĞIM.	-	0.8	-	- 0.8
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksans Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.5. 1965 Seçimlei (Milli BakiyeSistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksans Temsil (*) (%)
AP	240	52.9	53.3	+0.4
CHP	134	28.7	29.8	+1.1
CKMP	11	2.2	2.5	+0.3
MP 2	31	6.3	6.9	+0.6
TİP	14	3.0	3.1	+0.1
YTP	19	3.7	4.2	+0.5
BAĞIM.	1	3.2	0.2	-3.0
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksans Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.6. 1969 Seçimlei(Barajsız d' Hondt Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*)(%)
AP	256	46.5	56.9	+10.4
CGP	15	6.6	3.3	-3.3
CHP	43	27.3	31.8	-4.5
MHP	1	3.0	0.2	-2.8
MP 2	6	3.2	1.3	-1.9
TBP	8	2.8	1.8	-1.0
TİP	2	2.8	0.5	-2.3
YTP	6	2.2	1.3	-0.9
BAĞIM.	13	5.6	2.9	-2.7
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.7. 1973 Seçimlei (Barajsız d' Hondt Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*)(%)
AP	149	29.8	33.1	+3.3
CGP	13	5.3	2.9	-2.4
CHP	185	33.3	41.1	+7.8
DP	45	11.9	10.0	-1.9
MHP	3	3.4	0.7	-2.7
MP 2	-	0.6	-	-0.6
MSP	48	11.8	10.7	-1.1
TBP	1	1.1	0.2	-0.9
BAĞIM.	6	2.8	1.3	-1.5
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.8. 1977 Seçimlei (Barajsız d' Hondt Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*)(%)
AP	189	36.9	42.0	+5.1
CGP	3	1.9	0.7	-1.2
CHP	213	41.3	47.3	+6.0
DP	1	1.9	0.2	-1.7
MHP	16	6.4	3.6	-2.8
MSP	24	8.5	5.3	-3.2
TBP	-	0.4	-	-0.4
TİP	-	0.2	-	-0.2
BAĞIM.	4	2.5	0.9	-1.6
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.9. 1983 Seçimlei (Çifte Barajlı d' Hondt Sistemi)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
ANAP	212	45.1	53.0	+7.9
HP	117	30.5	29.2	-1.3
MDP	71	23.3	17.8	-5.5
BAĞIM.	-	1.1	-	-1.1
TOPLAM	400	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.10. 1987 Seçimlei (Çifte Barajlı d' Hondt Sistemi ve Kontenjan Uygulaması)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
ANAP	292	36.3	64.9	+28.6
DSP	-	8.5	-	-8.5
DYP	59	19.1	13.1	-6.0
IDP	-	0.8	-	-0.8
MÇP	-	2.9	-	-2.9
RP	-	7.2	-	-7.2
SHP	99	24.8	22.0	-2.8
BAĞIM.	-	0.4	-	-0.4
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.11. 1991 Seçimlei (Çifte Barajlı d' Hondt Sistemi ve Kontenjan Uygulaması)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
ANAP	115	24.0	25.6	+1.6
RP	62	16.9	13.8	-3.1
SP	-	0.4	-	-0.4
DYP	178	27.0	39.5	+12.5
DSP	7	10.8	1.6	-9.2
SHP	88	20.8	19.5	-1.3
BAĞIM.	-	0.1	-	-0.1
TOPLAM	450	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.12. 1995 Seçimlei (Ülke barajlı d' Hondt)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%) (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
DSP	76	14.6	13.8	-0.8
MHP	-	8.2	-	-8.2
ANAP	132	19.6	24	+4.4
DYP	135	19.2	24.6	+5.4
CHP	49	10.7	8.9	-1.8
HADEP	-	4.2	-	-4.2
İP	-	0.2	-	-0.2
MP 2	-	0.5	-	-0.5
YDP	-	0.3	-	-0.3
RP	158	21.4	28.7	+7.3
YP	-	0.1	-	-0.1
YDH	-	0.5	-	-0.5
BAĞIM.	-	0.5	-	-0.5
TOPLAM	550	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksan Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.13. 1999 Seçimlei (Ülke barajlı d' Hondt)

Partiler	Mv. Sayısı (Adet)	Oy Oranı (%)	Temsil oranı (%)	Fazla/Noksan Temsil (*) (%)
DSP	136	22.2	24.7	2.5
MHP	129	18.0	23.5	5.5
FP	111	15.4	20.2	4.8
ANAP	86	13.2	15.6	2.4
DYP	85	12.0	15.5	3.5
BP	-	0.2	-	-0.2
BBP	-	1.5	-	-1.5
CHP	-	8.7	-	-8.7
DP	-	0.3	-	-0.3
DBP	-	0.1	-	-0.1
DTP	-	0.6	-	-0.6
DEPAR	-	0.1	-	-0.1
EP	-	0.2	-	-0.2
HADEP	-	4.7	-	-4.7
İP	-	0.2	-	-0.2
LDP	-	0.4	-	-0.4
MP 2	-	0.3	-	-0.3
ÖDP	-	0.8	-	-0.8
SİP	-	0.1	-	-0.1
YDP	-	0.1	-	-0.1
BAĞIM.	3	0.9	0.5	-0.4
TOPLAM	550	100.0	100.0	±0.0

(*) Partinin Oy Oranı ile Temsil Oranı arasındaki fark. Fazla Temsil (+), Noksans Temsil (-) işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 7.*' ler incelenirken, 1950- 1960 yılları arasındaki oylamalarda, 40 000 nüfusa 1 milletvekili kuralı gereği, meclisteki milletvekillerinin sayılarının değişkenliğine dikkat edilmelidir. Buna göre, milletvekili sayısı 1950' de 487, 1954' de 542, 1957' de 610' dur. Yine, 1961' de çıkarılan yasa ile milletvekili sayısı 1983' e kadar 450, 1983' de 400, 1987 ve 1991' de 450 , 1995 ve sonraki yıllarda milletvekili sayısı 550 olarak belirlenmiştir. (Türk, 1994)

3.2. DÜNYADAKİ BİR KAÇ ÜLKEYE AİT OYLAMA SİSTEMLERİ

Ülkemiz oylama sistemlerini inceledikten sonra, Avrupa ülkelerinden Almanya, Fransa, İngiltere' de, İslam ülkelerinden İran, Mısır, Pakistan' da, Türkiye' nin sınır komşusu Yunanistan' da, uzak doğu ülkesi Japonya' da ve Amerika Kıtası' ndan Amerika Birleşik Devletleri' nde uygulanan oylama sistemlerini incelemek faydalıdır.

Almanya' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 4 yıl, seçmen ve seçilme yaşı 18' dir. Uygulanan oylama sistemi, Tek Adlı - Dar Bölgeli Basit Çoğunluk Sistemi olup buna göre, her oylama bölgesinde partiler tek aday göstermektedir. Geçerli oyların en çoğunu alan parti adayı seçilmektedir. (Bilgi, 1994; 46)

Bu sistemde gerek oylama bölgesi, gerek listelerdeki adaylar parti tarafından saptandığı için parti disiplini ve denetimi açısından bir sorun ortaya çıkarmamaktadır. Bu açıdan olumlu olmasına rağmen, seçilen üyelere parti içinde belirli bir prestij ve bağımsızlık sağlayarak, seçmenle temsilci arasında yakın bir ilişkiye ve alışverişe neden olması olumsuz bir sonuçtur. (Çam, 1976; 284)

Fransa' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 5 yıl, seçmen yaşı 18 ve seçilme yaşı 23 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemi 2 Turlu Çoğunluk Sistemi olup, aday kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu almak zorunda ve kullanılan geçerli oyların en az % 25' ine eşit olmalıdır. İlk turda bu şartlar gerçekleşmemişse, ikinci turda basit çoğunlukla oylama yapılmaktadır. (Bilgi, 1994; 50)

Fransa oylama tekniğinde oy pusulasında aynı zamanda yedek bir adayın adının da bulunması, seçilen milletvekilinin herhangi bir durumda vekillikten ayrılması (ölüm, istifa vs.) yedek aday otomatik olarak vekillığe atanması, ara seçimlere gitme zorunluluğundan kurtulmayı sağlamaktadır. (Çam, 1976; 171)

İngiltere' de uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 5 yıl, seçmen yaşı 18 ve seçilme yaşı 21 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemi, Tek Adlı - Dar Bölgeli Basit Çoğunluk Sistemi' dir. (Bilgi, 1994; 52)

İngiltere' de oylama tekniği (İşçi Partisi ve Muhafazakar olarak) çift parti sistemine dayanmaktadır. Bu teknikte Tek Adlı- Dar Bölgeli Basit Çoğunluk Oylama Sistemi' nin dezavantajı, muhalefette kalan partinin aldıkları oylara göre, noksans temsil söz konusudur. Bir başka deyişle,

çoğunluğu az bir farkla alan bir partinin mecliste kazandığı sandalye sayısının, çok daha fazla olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.(Çam, 1976; 72)

İran' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Tek Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 4 yıl, seçmen yaşı 16 ve seçilme yaşı 26 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemine göre, seçimler 2 türlü yapılmaktadır. İlk turda, kural gereği aday kullanılan oyların en az 1/3 ünü almalıdır. Bu sağlanmazsa, ikinci turda basit çoğunluk yeterlidir. (Bilgi, 1994; 52)

Mısır' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Tek Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 5 yıl, seçmen yaşı 18 ve seçilme yaşı 30 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemine göre, bir oylama bölgesinde iki milletvekili vardır; ilk milletvekili adayı işçi yada çiftçi değilse, ikinci milletvekili adayı işçi yada çiftçidir. Basit çoğunlukla milletvekilleri seçilmektedir. (Bilgi, 1994; 56)

Pakistan' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 5 yıl, seçmen yaşı 21 ve seçilme yaşı 25 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemine göre, milletvekili sistemi ile nüfus karşılaştırılmakta ve ülke her biri milletvekili çıkaran meclisteki temsilci sayısı kadar dar oylama bölgelerine bölünmektedir. Her parti, her oylama bölgesinde bir aday göstermektedir. Seçim bölgelerinde oyların çoğunluğunu alan parti adayı milletvekili seçilmektedir. (Bilgi, 1994; 57)

Yunanistan' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Tek Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 4 yıl, seçmen yaşı 18 ve seçilme yaşı 25 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemi, Hagenbach - Bishoff Yöntemi olup,

Kullanılan Geçerli Oylar

Kota = ----- (Bilgi, 1994; 9)

Milletvekili Sayısı + 1

formülünce, partiler adaylarını listeler halinde sunmalarının ardından,

Kota formülünce, milletvekillerinin dağılımı yapılmaktadır. (Bilgi, 1994; 58)

Açıkta kalan milletvekillerinin dağılımı ise,

Kullanılan Geçerli Oylar

Basit Kota = ----- (Bilgi, 1994; 9)

Milletvekili Sayısı

formülünce yapılmaktadır.

Japonya' da uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 4 yıl, seçmen yaşı 20 ve seçilme yaşı 25 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemi Devredilemeyen Tek Oy Yöntemi olup, her oylama bölgesinde 3 ile 5 arasında milletvekili çıkarmaktadır. Çıkacak milletvekili sayısına bağlı olarak en çok oyu alan adaylar seçilmektedir. (Bilgi, 1994; 55)

ABD' de uygulanan oylama sisteminde, meclis yapısı Çift Meclisli, milletvekillerinin görev süresi 2 yıl, seçmen yaşı 18 ve seçilme yaşı 25 (meclis için)' dir. Uygulanan oylama sistemi Tek Adli - Dar Bölgeli Tek Turlu Basit Çoğunluk' tur. (Bilgi, 1994; 47)

Federal sistem dolayısıyla, tek bir ulusal başkanın seçimi yanında tek türlü çoğunluk sistemiyle her oylama bölgesinden bir kongre adayının seçilmesi gibi nedenlerle, ABD ' de çift partili (Cumhuriyetçi ve Demokrat olarak) oylama tekniği uygulanmaktadır. (Çam, 1976; 133)

4. ÇALIŞMANIN TARTIŞMALARI

Gelişmekte olan ülkelerde politik partiler kalıcı kurumlar olmamıştır. Çünkü, kendi iç yapılarını geliştirerek, kurumsallaşamamakta, toplumsal kurumlarla ve devletle ilişkilerini bir temele oturtamamakta, hükümet-muhalefet alışkanlıklarını oluşturamamakta (ürkek yada pervasız ama her halukarda acilci olmakta), ilkelerden çok fırsatçılığa yönelik eğilimlerde bulunmakta, karizmatik ya da demagojik liderlere sorgusuz bağlı kalmakta, seçmenle kısa vadeli amaçlara yönelik bağlar kurmakta (bu yüzden bir sonraki oylamada seçmen kaybına uğramakta) ve partilerde seçmen tabanı gelişmediği için partiler devlet bürokrasisi karşısında zayıf kalmaktadır. (Parla, 1995; 127)

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı toplumsal değişim nedeniyle, geleneksel yapının bozulması, zıtlıkların, çelişkilerin ve bölünmelerin artması, eski yapı ile yeni yapının yan yana yaşamasından dolayı bocalayanların çoğunluğunu oluşturduğu bir ortamda, aynı partinin uzun süre çoğunluğu koruması kolay bir durum olmamaktadır. Koalisyonların gerektirdiği uzlaşma ve hoşgörü alışkanlığı ise, henüz bu ülkelerde yerleşmemiştir. Çünkü bunlar hata yaparak, zaman içinde edinilen alışkanlıklardır. Oysa başkanlık sistemi yürütme organına istikrar ve otorite sağlamaktadır. (Kışlalı, 1995; 252)

Halkın yarısından çoğunun okur-yazarlık oranının düşük olması ve düşük gelir gruplarının varlığı demokrasinin halkın gözündeki önemini ve değerini azaltabilmektedir. (Kışlalı, 1995; 250)

Oysa, modern sanayileşmiş batı toplumlarında da uygulanan demokrasi biçimi, iktidardaki partinin yasama ve yürütme mekanizmalarını kendi amaçları için kullanması, partilerin liderlere dayalı oligarşik bir yapıya dönüşmesi ve bu yolla temsilcilerin seçmenleri değil, kendi partilerini temsil etmesi, devletin büyümesinin ve karmaşıklaşmasının parti liderlerinin ve bakanların denetim ve kontrol eylemlerini sınırlamaları konularında eleştiriye uğramaktadır. (Örs, 1997; 24)

Seçim yasalarının her oylama yılı öncesinde değiştirilmesi de bir anlamda istikrarsızlık örneğidir. Türkiye' de 1950' den bu yana 34' ü aşkın seçim yasası çıkarılmıştır. (Türk, 1994)

Türkiye' de oylama sistemlerinin dışındaki nedenlerle hükümetler düşmekte ve kurulmaktadır. Bu ise, öncelikle halkın politik istikrara olan güvenine gölge düşürmekte (27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde olmak üzere toplam 3 kez, sivil demokrasinin ihtilallerle kesilmesi gibi) ve oylama sayısının artması (milletvekili genel seçimlerinin haricinde uygulanan milletvekili ara seçimleri, mahalli idareler seçimi vs. gibi) halkın oylamaya verdiği dikkati ve önemi azaltmaktadır.

Hükümetlerin ömrü konusunda yapılan çalışmaya göre, 1950 ile 1999 yılları arasındaki 47 yılda, 38 hükümetin ömürlerinin genel ortalaması

459 gün (yada 15,3 ay yada 1,3 yıl), genel seçimlerin olduğu yıllarda hükümet ömürlerinin ortalama 549 gün (yada 18,3 yada 1,5 yıl) ve genel oylama olmayan yıllarda hükümetlerin ömürlerinin ortalama 416 yıl (yada 14,3 yada 1,2 yıl) olduğu görülmektedir. (Onur, 2000; 159)⁴

Tablo 7. incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti başbakanı olmak konusunda, 7 hükümetle Demirel birinciliği alırken, 5 hükümetle Ecevit ve Menderes ikinciliği, 3 hükümetle Çiller ve Yılmaz üçüncülüğü paylaşmaktadır.

Tablo 7. Çok Partili Hayata Geçişle Beraber Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri

Sıra Numarası	Hükümetin İsmi	İktidar Tarihleri
1	I. Menderes Hükümeti	22.05.1950 - 09.03.1951
2	II. Menderes Hükümeti	09.03.1951 - 17.05.1954
3	III. Menderes Hükümeti	17.05.1954 - 09.12.1955
4	IV. Menderes Hükümeti	09.12.1955 - 25.11.1957
5	V. Menderes Hükümeti	25.11.1957 - 27.05.1960
6	I. Gürsel Hükümeti	30.05.1960 - 05.01.1961
7	II. Gürsel Hükümeti	05.01.1961 - 20.11.1961
8	VIII. İnönü Hükümeti	20.11.1961 - 25.06.1962
9	I. İnönü Hükümeti	25.06.1962 - 25.12.1963
10	II. İnönü Hükümeti	25.12.1963 - 20.02.1965
11	Ürgüplü Hükümeti	20.02.1965 - 27.10.1965
12	I. Demirel Hükümeti	27.10.1965 - 03.11.1969
13	II. Demirel Hükümeti	03.11.1969 - 06.03.1970
14	III. Demirel Hükümeti	06.03.1970 - 26.03.1971
15	I. Erim Hükümeti	26.03.1971 - 11.12.1971
16	II. Erim Hükümeti	11.12.1971 - 22.05.1972
17	Melen Hükümeti	22.05.1972 - 15.04.1973
18	Talu Hükümeti	15.04.1973 - 26.01.1974
19	I. Ecevit Hükümeti	26.01.1974 - 17.11.1974
20	İrmak Hükümeti	17.11.1974 - 31.03.1975
21	IV. Demirel Hükümeti	31.03.1975 - 21.06.1977
22	II. Ecevit Hükümeti	21.06.1977 - 21.07.1977
23	V. Demirel Hükümeti	21.07.1977 - 05.01.1978
24	III. Ecevit Hükümeti	05.01.1978 - 12.11.1979
25	VI. Demirel Hükümeti	12.11.1979 - 12.09.1980
26	Ulus Hükümeti	20.09.1980 - 13.12.1983
27	I. Özal Hükümeti	13.12.1983 - 21.12.1987
28	II. Özal Hükümeti	21.12.1987 - 09.11.1989
29	Akbulut Hükümeti	09.11.1989 - 23.06.1991
30	I. Yılmaz Hükümeti	23.06.1991 - 20.11.1991
31	VII. Demirel Hükümeti	21.11.1991 - 25.06.1993
32	I. Çiller Hükümeti	25.06.1993 - 05.10.1995
33	II. Çiller Hükümeti	05.10.1995 - 30.10.1995
34	III. Çiller Hükümeti	30.10.1995 - 06.03.1996
35	II. Yılmaz Hükümeti	06.03.1996 - 28.06.1996
36	Erbakan Hükümeti	28.06.1996 - 30.06.1997
37	III. Yılmaz Hükümeti	30.06.1997 - 11.01.1999
38	IV. Ecevit Hükümeti	11.01.1999 - 28.05.1999
39	V. Ecevit Hükümeti	28.05.1999 - x

⁴ Halihazırdaki hükümetin hala devam ettiği gözönüne alınarak, analize katılmamıştır.

Kaynak: Sara Onur, *Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1954- 1996)*, *Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Konya, 2000, sh. 212.*

Uygun oylama sisteminin seçilmesi kadar, halkın politik hayata duyduğu sevgi ve saygı çerçevesinde oy vermeye de yönelmesi gerekmektedir. Oysa halkın bir kısmının oy vermekten çekinmektedir. Bunun nedenleri, oy vermenin zaman ve enerji kaybına neden olması, hemen etkisini göstermemesi, partilerin seçmene yeterli ölçüde güven telkin etmemesi, seçmenin siyasal ilgisizliği ve bilgisizliği, çapraz baskıların etkisiyle beliren kararsızlık niteliğindeki öğelerle düşük gelire sahip olmak ve ücre yerlerde oturmak olarak sayılabilmektedir. (Abadan, 1966; 365)

Ayrıca, seçmenin oy vermeye yönelmesinin başka nedenleri de vardır; iktidarın izlediği politika, bir toplumsal grubun çıkarını ne kadar yakından etkiliyorsa, o toplum kesimindeki oy verme o kadar artmaktadır. Seçmenlerin oylamaya katılımına kanuni olarak ne kadar büyük bir zorunluluk getirilirse, oy verme de o kadar artmaktadır. Seçmeni çıkarı dışında etkileyen faktörler, güvenlik, saygınlık isteği, duygusal bağlılık, dinsel ve politik inançlardır. (Kıslalı, 2000; 227- 229)

Türkiye' deki Kollektif Eylemcilik bağlamındaki Parti Patronajının örnekleri olarak, DP, CHP ve AP tarafından uygulandığı iddia edilmektedir. (Sarıbay, 1996; 114)

Türkiye' deki oylama sistemlerinin değişkenliğinin ötesinde, 1923- 60 dönemine ilişkin TBMM kayıtları incelendiğinde yolsuzluk iddialarına çok seyrek rastlandığı, rastlananlarla ilgili olarak da çok çabuk karar verilmesine rağmen, 1960 yılından sonraki meclis soruşturma önergelerinin genel kurulca reddedilerek sonuçlandırılması, çok sayıda yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarına karşın, yargı aşamasına gelmeden politik kararlarla reddedilerek sonuçlanması, sorunun mecliste bulunacak vekilleri seçme yönteminden çok, vekillerin hangi değer yargılarına göre davranışlarda bulunduğu dair bir işaret vermektedir. (Çoşkun, 1995; 58)

1989 ve 1994 İl Genel Meclisi ve 1991 Milletvekili sonuçları, 1993 Aralık- 1994 Ocak döneminde, Türkiye ölçeğinde yapılmış, 8253 denekli bir anket ve 1994 Kasım' ında, İstanbul' un Zeytinburnu ve Ümraniye ilçelerinde, Ankara' nın Altındağ ilçesinde yapılan 1200 denekli bir alan çalışmasına göre, deneklerin çoğunun "hak etmediği kadar para kazananları";

1. Devlet- Kamu Görevlileri, 2. Politikacılar- Milletvekilleri, 3. Sermaye Sahipleri ve 4. Yasadışı Özel Sektör (mafya) olarak sıralaması, iki yorum ve anlam içermektedir. İlki, oylama sistemlerinin değişmesinin atanaların ve seçilenlerin halkın gözündeki değerinin düşmesinde pek büyük bir rol oynamamaktadır. İkinci olarak, halkın bakış açısında yasa uygulayıcı ve koyucu insanların, yasalara uymayan insanlardan daha fazla haksız kazanç elde etmesidir. (Tüses Vakfı, 1995; XV)

Bu araştırmanın en çarpıcı sonucu, muhtemelen halkın gözündeki temel sorunun, kuralları ve yasaları uygulayan ve koyanlardan kaynaklandığını ortaya çıkarmasıdır ki, bu noktada politik, ekonomik ve istikrarın sağlanmasında yasalara uymanın önemsizliği tehlikeli bir anlayışı ifade etmektedir.

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI VE ANALİZİ

1950 ile 1999 yılları arasında yapılan toplam 13 milletvekili genel seçimler tablo analizlerinden elde edilen bulgular maddeler halinde sıralanabilmektedir:

1. Kullanılan oy sayısının, kayıtlı seçmen sayısına oranı olan katılım oranının, ortalama olarak (yada kümülatif olarak), oylama yıllarının % 70' inde (yada % 42' sinde), % 15 olarak (yada % 22 azalarak) gerçekleşmektedir. Her iki yöntem türünde de seçmenlerin % 15 ile % 22 arasında oy kullanmaktan kaçındığı görülmektedir. (Elde edilen bu seçime katılma oranının, oy kullanmanın zorunlu olduğu bir ülkede yüksek olduğu kabul edilebilir.) (Tablo 5.)

2. Seçimlerin, yaklaşık % 40' ında (5 seçimle) koalisyona gidilmiştir. (Tablo 6.) Koalisyonlar, bir taraftan partiler arasında bir çatışmaya neden olabilmesi, diğer taraftan partiler arasındaki uzlaşmanın kollektif eylem teorisi boyutunda yolsuzluklar konusunda istenmeyen bir uzlaşmaya neden olabilmesi olasılığıyla istenmeyen durumlardır.

3. Seçmenlerin tek bir partiye oy verme oranlarının her oylama yılında kümülatif olarak azalma göstermesi, seçmenlerin oy kullanmak için uygun bir parti bulamaması ve bu durumun radikal bir nedeni olarak, partiye (ve/ veya partilere) yada demokratik sisteme güven duyulmamasıyla yorumlanabilmektedir. (Tablo 7.)

4. Milletvekili Genel Seçimlerinin (13) ötesinde, 1950- 1996 yılları arasında 39 adet hükümet değişimleri meydana gelmiştir. (Tablo 7.) Bu durumun radikal bir yorumu, milletvekili genel seçimlerinin, hükümet (iktidar) seçimlerinde pek etkili olmadığıdır. Milletvekili genel seçimlerinin dışında, hükümetin güvenoyu alamaması, araseçime gidilmesi, gensoru verilmesi ve ihtilaller sonucu değişen hükümetlerin 1 oylama yılında seçilecek hükümete karşın, 3 hükümete neden olması politik istikrarsızlığın radikal bir göstergesidir. Dahası başbakanlık konusunda yapılacak bir "toplist" (üst düzey listesi) 'nde, politikacıların 7, 5, 3 kez gerçekleşmesi, yine radikal bir mantıkta istikrar gibi görünse de, demokratik ve politik sistem için, ihtiyaç duyulan bir istikrar olup-olmadığı tartışmaya açıktır.

5. Tek partinin iktidarıyla sonuçlanan seçimlerin oranı, 13' e 7 olup, toplam milletvekili seçimlerinin ancak %54' ünde tek parti iktidarları yaşanmıştır. Tek parti iktidarlarında alınan oy oranları % 36 ile % 58 arasında değişirken, ortalama % 40 civarında seyretmektedir. (Tablo 7.*)

6. Oylama sistemleri olarak, 1950, 1954, 1957' de liste usulü çoğunluk sistemi (13 oylama yılının sadece 3' ünde yani, % 23' ünde), 1961' den sonra nispi temsilin (toplam oylama yapılan yılların % 77' sinde) değişik versiyonları kullanılmıştır.

7. Uygulanan oylama sistemleri doğrultusunda, 1950- 60 yıllarında uygulanan liste usulü çoğunluk sisteminde yüksek oranlarda, kazanç ortalama % 23 ile ve kayıpların ortalama %16 ile (fazla ve noksan temsilin)

gerçekleştiği görülmektedir. 1960- 1999 yılları arasında uygulanan nispi temsil sistemin değişik versiyonlarında kazançlar ve kayıplar düşük oranlarda, kazançlar ortalama % 7, kayıpların ortalama %2 civarında gerçekleşmiştir. (tablo 7.*)

8. Meclisteki temsil oranı ile partilerin aldıkları oy oranlarının birbirine yakınlığından ötürü, adalet ilkesini en çok uygulayan sistemler sırasıyla, milli bakiye sistemi (1965), barajlı d' Hondt sistemi (1961) olarak seçilmektedir. İstikrar ilkesini en çok uygulayan sistemler sırasıyla, Liste Usulü Çoğunluk Sistemi ve kontenjan uygulamalı çift barajlı d' Hondt sistemi' dir. Çünkü, meclisteki sandalye oranı ile partinin oy oranı arasındaki farklılığı ifade eden fazla/ noksan oranının yüksek oranlarda gerçekleşmektedir. (tablo 7.*)

9. Çoğunluk ve çift barajlı d' hondt sistemleri meclise giren parti sayısını azaltırken, tek parti iktidarını kolaylaştırmakta, barajsız d' Hondt sistemi tek parti iktidarını zorlaştırmaktadır. (Türk, 1994)

10. İncelenen toplam 9 ülkede (Almanya, Fransa, İngiltere, İran, Mısır, Pakistan, Yunanistan, Japonya ve ABD.), uygulanan oylama yöntemi olarak istikrar amaçlı çoğunluk sistemidir.

Elde edilen bu 10 bulgunun ışığında çıkan sonuçlardan ilki, en azından parti başkanlarının sürekli olarak aynı kalması, bir açıdan halkın seçme hakkını sınırlamak bir anlamda da parti sistemindeki lider diktasını göstermek anlamına gelmektedir.

İkincisi, hükümetlerin milletvekili genel seçimleri dışında kurulması, demokratik sisteme (sivil hayata) karşı bir haksızlıktır.

Üçüncü olarak, kullanılan oylama sistemlerinde sorunun, istikrar ve adalet arasında bir ikilem olması yerine, öncelik hakkının hangisine verileceği konusunun belirlenmesidir. Ki bu durumda, adaletin istikrarın olmadığı bir yerde sürekli olarak, sağlanamaması nedeniyle öncelik hakkının istikrara verilmesi çalışmanın temel varsayımdır. Bir başka deyişle, istikrar olmadan adaletin sağlanmış olmasına rağmen, adaletin devam edeceğinin garantisi olmamaktadır. Bu yüzden öncelikle, uygun oylama sistemi olarak, öncelikle istikrar sağlayan, iki partili sistemi teşvik eden tek yada çift turlu çoğunluk sistemi uygundur. (Duverger, 1993; 290- 315)

Bir başka açıdan, demokrasi gelişmiş ülkelerde, 'sera' larda yaşamaktadır. Bundan dolayı, yaşaması ve gelişimi için doğal ortamla birleşmesi gerekmektedir. (Kışlalı, 1995; 253)

Bu nedenle, oylama yönteminin, çok partili sistem yerine iki partili sistemi sağlayacak özelliklere sahip olması gerekmektedir. Çünkü, çok partili sistem, kuvvetlerin birbirine az çok yakın pek çok partinin bulunduğu ve Kıta Avrupası' na özgü olup, çoğu zaman ülkeler için bir zaaf olup, özellikle iç politikada sorunlar yaratmaktadır. Bir başka deyişle, partilerin hiçbirinin çoğunluk sağlayamaması nedeniyle koalisyonlara gitmesi, koalisyonların da partilerin anlaşmazlıklarından dolayı kısa zamanda bozularak, ülke kabine buhranı yaşamaktadır. (Daver, 1993; 234)

Bu arada, seçimlerin yapılışının eşitlik, genellik, bireysellik, gizlilik ve serbestlik ilkelerine uygun olarak yapılması gerekmektedir. (Tuncay, 1996; 86)

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmanın teorik bölümünde, oylama sistemlerinin teorik geçmişi, Borda, Condorcet, Black, Bergson - Samuelson ile Arrow gibi yazarlara ve Kolektif Eylem Teorisi' ne göre incelenmektedir. Bunlardan Borda, Arrow, Bergson- Samuelson oy çoğunluğu kuralına karşı çıkarken, özellikle Arrow daha radikal bir görüşle, değil çoğunluk sisteminin, hiç bir oylama sisteminin etiğe uygun olmadığını belirtmiştir ve Bergson-Samuelson da oy çoğunluğunda fayda ve maliyet analizi yaparak ancak oybirliğinin kayba neden olmadığını açıklamışlardır. Condorcet oy çoğunluğunu kabul eden görüşlerin ilki ve modern sosyal oylama teorisi' nin kurucusu olarak anılmaktadır. Kolektif Eylem Teorisi, oyun teorisinin politik bilimine, çeşitli bilim dalları yardımıyla uygulanmasını açıklayarak, politik hayattaki oyuncuların (seçmenler, temsilciler, bürokratlar, hükümetler, baskı ve çıkar grupları) kısa vadeli amaçlar için, uzun vadeli amaçlardan vazgeçmesini ve bunun etkilerini araştırmaktadır.

Oylama sistemleri analizinden de çoğunluk sisteminin istikrar, nispi temsil sisteminin de adalet ilkelerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Politik istikrar için, adalet ilkesinin geçerli olduğu nipi temsil sistemleri faydalı olmamaktadır. Çünkü, adalet uğruna bir çok partinin seçime girmesi, gerek iktidarda koalisyonlara gidilmesine, gerekse seçmen oylarının bölünmesine yol açmaktadır. Ayrıca, demokratik ve politik istikrarın varolduğu çoğu ülkede (ABD, İngiltere, Fransa vs. gibi) iktidarlarda koalisyonlar görülmemektedir.

Türkiye' deki oylama sistemleri analizinde ilk dikkati çeken konu, farklı türdeki oylama sistemlerinin kullanılmasıdır. 1950- 60 yılları arasındaki 3 oylama yılında Listeli Çoğunluk Sistemi uygulanırken, 1960 sonrasında, çeşitli nispi temsil sistemleri uygulanmıştır. Özellikle Türkiye' nin her tür (ekonomik politik ve sosyal vs. gibi) istikrara ihtiyacı olmasından dolayı, oy çoğunluğu kuralına dayalı oylama sistemlerinin kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Fakat yalnız oylama sisteminin değişmesi, ilk adım olsa da, politik istikrarın gerçekleşmesi için yeterli olmayacaktır. Dahası, kolektif eylem teorisi boyutunda, milletvekillik ünvanının devlet memuriyeti gibi (maaş, sosyal haklar ve yetki açısından büyük oranlı fark olsa da) devam ettirilmesinden özellikle emeklilik (kamuoyunda 'kıyak emeklilik' olarak bilinen) haklarının kaldırılması, adalet sisteminin bakanlık olarak politikaya bağlı olmaması, başbakan olarak seçilen bir kişinin yeniden seçilmemesi ve en önemlisi de milletvekilliğinin bir 'meslek' olmaktan çıkarılması, kısaca Türk Politik Sistemi' nin kemikleşmesinin kırılması ve yapısının tamamen değiştirilmesi gerekmektedir. Fakat, bunların gerçekleşmesi, radikal bir mantıkla, 'çöle deniz getirmekten' daha zordur. Çünkü, hiç bir milletvekili 4 yıllık (en fazla) bir süreçten sonra, politika sayesinde edindiği hakların bitmesine ikna edilemeyeceği düşünülebilmektedir.

KAYNAKLAR

1. ABADAN Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 202- 184, Sevinç Matbaası, 1966, Ankara.
2. AKTAN Coşkun Can, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Takav Matbaası, 1994, Ankara.
3. ALP Ömer, "Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat", yay. hazır. Vildan Serin, **İktisat Politikası**, Alfa Yayınları, Yayın No: 489, Dizisi: 20, 1998, İstanbul.
4. ARROW Kenneth J., **Social Choice and Individual Values**, Chapman and Hall, 1951, London.
5. AUSTEN-SMITH David and BANK Jeffrey S. (1996), "Information Aggregation, Rationality and The Condorcet Jury Theorem", **American Political Science Review**, Vol:90, no:1, March.
6. BERNHOLZ Peter, "Homo Economicus and Homo Politicus: A comment", **Kylos**, 1998, vol:51, issue: 3.
7. Bilgi TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi, **Dünyada ve Türkiye' de Oylama sistemleri**, Özel Sayı, Sayı:8, Aralık 1994.
8. BOYNE George A., WALKER Richard M., "Social Housing Reforms In England and Wales", **Urban Studies**, Dec 99, vol: 36, issue: 13.
9. BOZDAĞ Muhammed, (a) "Parlamentar Sistemlerde Koalisyon Hükümetleri", **Yüksek Yetenek**, <http://www.yetenek.com/makaleler/m-koalisyonlar.htm>, 1999.
10. BOZDAĞ Muhammed, (b) "Türkiye' de 1983- 1995 Dönemi Milletvekili Genel Seçimlerinde Uygulanan Oylama sistemlerinin Siyasal Hayat Üzerine Etkisi", **Yüksek Yetenek**, <http://www.yetenek.com/makaleler/m-secimsistemleri.htm>, 1999.
- BROOAH Van K., "Public Choice: An Introductory Survey", **Current Issues in Public Sector Economics**, Ed. Peter M. Jackson, Mac Millan, London, 1993
11. ÇAM Esat, **Devlet Sistemleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 381, İktisat Fakültesi No: 2249, Güryay Matbaası, İstanbul, 1976.
12. ÇANDAR Tevfik, "Cumhuriyet Halk Partisi 1950-1980", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
13. ÇOŞKUN Süleyman, **Türkiye' de Politika (1920- 1995)**, Cem Yayınevi, Kültür Dizisi, İstanbul, 1995.
14. DAVER Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 1993.
15. DİE, **Milletvekili Genel Seçim Sonuçları (Özet Tablolar)**, 2001, Ankara
16. DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1995**, Ankara, 1996.
17. DUVERGER Maurice, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara, 1993.
18. FELSENTHAL Dan S., MACHOVER Moshoe, "After Two Centuries, Should Condorcet' s Voting Procedure Be Implemented?", **Behavioral Science**, oct 92, vol: 37, issue: 4.

19. FORSYTHE Robert and RIETZ Thomas, MYERSON Roger and WEBER Robert (1996), "An Experimental Study of Voting Rules and Polls in Three-Candidate Elections", **International Journal of Game Theory**, no: 25.
20. GANS Joshua S. and SMART Michael (1996), "Majority Voting With Single-Crossing Preferences", **Journal of Public Economics**, 59
21. GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 2000.
22. GREENAWAY David, BLEANEY Michael and STEWART Ian (Ed.) (1996), **A Guide To Modern Economics**, Dennis C.Mueller, "Public Choice Theory", Routledge, Newyork.
23. JONES Philip R., CULLIS Jon G., "Public Choice and Public Policy: The Vulnerability of Economic Advice To The Interpretation Of Politicians", **Public Choice**, Vol: 75, issue: 63- 77, 1993.
24. KALAYCIOĞLU Ersin, **Çağdaş Siyasal Bilim Teori Olgu ve Süreçler**, Beta Basım/Yayım Dağıtım, İstanbul, 1984.
25. KIŞLALI Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
26. KOTİL Ahmet, "Seçim Sistemi ve Siyasal Sistem Üzerine Etkileri", **İktisat Dergisi**, sayı: 374, Aralık 1997.
27. KOVANCILAR Birol, "Çağdaş Liberal Düşüncede Demokratik Karar Alma Mekanizması ve Bütçe Harcamalarında Popülist Eğilimler", **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, 1997, sayı: 3.
28. KUZU Burhan, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
29. LİJHART Arend, **Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, çev. Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara, 1982.
30. MCLEAN Iain, "E.J.Nanson, Social Choice and Electoral Reform", **Australian Journal of Political Science**, vol.31, no:3, 1996.
31. MCLEAN Ian and HEWITT Fiona (Trans.and Eds.), **Condorcet Foundation of Social Choice and Political Theory**, Aldershot, Hants: Edward Elgar Publishing Limited. 1994.
32. MERRİLL İll Samuel, TIDEMAN Nicholas, "The Relative Efficiency of Approval and Condorcet Voting Procedures", **Rationality and Society**, jan 91, vol:3, issue 1.
33. MILNER Chris, "Interest Groups and Policy Formulation", **A Guide To Modern Economics**, Ed.David Greenaway, Michael Bleaney and Ian Stewart Routledge, NewYork, 1996.
34. MONTET Christian, "Game Theory and Strategic Behaviour", **A Guide To Modern Economics**, Ed. David Greenaway, Michael Bleaney and Ian Stewart Routledge, NewYork, 1996.
35. MUELLER Dennis C., "Public Choice: A Survey", **Public Choice Theory Volume III The Separation of Powers and Constitutional Political Economy**, Ed. Charles K. Rowley, Edward Elgar Publishing Limited, England, 1993.
36. MUELLER Dennis C., "Public Choice Theory", **A Guide To Modern Economics**, Ed.David Greenaway, Michael Bleaney and Ian Stewart Routledge, NewYork, 1996

37. ONUR Sara, **Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1954- 1996)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Konya, 2000.
38. ÖRS Birsen, "Siyasal Temsil ve Demokrasi", **İktisat Dergisi**, sayı: 374, Aralık 1997.
39. PARASIZ İlker, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
40. PARLA Taha, **Türkiye' nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, İletişim Yayınları: 14, Araştırma- İnceleme Dizisi: 22, İstanbul, 1995.
41. POWELL G. Bingham Jr, **Çağdaş Demokrasiler - Katılma, İstikrar ve Şiddet**, Çev. Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990.
42. ROSSİ Jim, "Public Choice Theory and The Fragmented Web of The Contemporary Administrative State", **Michigan Law Review**, May 98, vol: 96, issue: 6.
43. SARIBAY Ali Yaşar, **Siyasal Sosyoloji**, 3. Baskı, U.Ü. Güçlendirme Vakfı, Bursa, 1996.
44. SAVAŞ Vural Fuat, **Anayasal İktisat**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1989.
45. SAVAŞ Vural Fuat, **İktisatın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, No:10, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, 1997.
46. TOLLISON Robert D. (1982), "Rent Seeking: A Survey", **Kyklos**, vol:35, fasc: 4.
47. TOSUN Gülgün, "Türkiye' de Siyasal Nitelikli Kamuoyu Araştırmaları ve 20 Ekim 1991 Seçimleri Örneği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 26, Sayı: 3, Eylül 1993.
48. TRANCHTENBERG Zev m, "Public Administration", **Ethics**, Apr 2001, vol: 111, issue:3.
49. TRESCH Richard W. (1994), **Economics of Principles, Instructor' s Manual To Accompany**, West Publishing Company, USA.
50. TUNCER Erol, "Oylama sistemleri ve Türkiye Örneği", **İktisat Dergisi**, Sayı: 374, Aralık, 1997.
51. TÜRK Hikmet Sami, "Çok Partili Dönemde Seçim Uygulamaları", **Başarm** <http://www.basarm.com.tr/yavin/politik/secimsis/secimsis2.htm>, 1994
52. TÜRK Hikmet Sami, "Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi ?", **Başarm** <http://www.basarm.com.tr/yavin/politik/secimsis/secimsis2.htm>, 1994.
53. TÜSES Vakfı, **Türkiye' de Siyasal Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı**, Cem Ofset, 1995, Ankara.
54. VARIM Suphi, **2000' li Yıllara Doğru Türkiye' nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 25- Seçim Ekonomisi**, Türkiye Genç İşadamları Derneği, İstanbul, Haziran 1997.
55. YOUNG Peyton, "Optimal Voting Rules", **Journal of Economic Perspectives**, winter 95, vol: 9, issue:1.